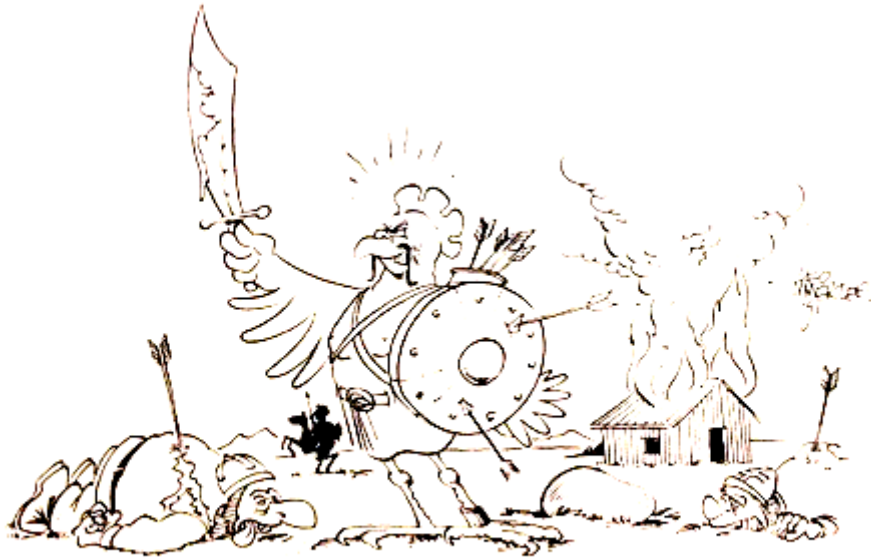

Gendersverschillen in het geval van hen en hun.

Mara Kraaijenbrink | 3360539

ATILLA DE HEN

Illustratie ontleend aan: Onze Taal, vol 60, pp. 6

Inhoudsopgave

1. Inleiding	blz. 4
2. Theoretisch Kader	blz. 4
2.1 Vrouwentaal	blz. 4
2.1.1 Intuities over vrouwentaal	blz. 5
2.1.1.1 Woordenschat	blz. 5
2.1.1.2 Woordkeuze	blz. 5
2.1.1.3 Zinsbouw	blz. 6
2.1.2 Werkelijke vrouwentaal	blz. 7
2.2 Sekse en Taalverandering	blz. 7
2.2.1 Vrouwen in de voorhoede	blz. 8
2.2.2 Vrouwen in de voorhoede?	blz. 8
2.3 De Gender Paradox	blz. 9
2.3.1 Principe 1	blz. 9
2.3.2 Principe 2	blz. 11
2.3.3 Principe 3	blz. 12
2.3.4 Verklaringen voor de Gender Paradox	blz. 13
2.3.5 Conclusie	blz. 14
2.4 Het probleem van ‘hen’ en ‘hun’	blz. 14
2.5 Normen	blz. 15
2.5.1 Woordenboeken	blz. 15
2.5.2 De Algemene Nederlandse Spraakkunst	blz. 16
2.5.3 Taalunie	blz. 16
2.5.4 Onze Taal	blz. 17
2.5.5 Moeilijkheid	blz. 17
2.6 ‘Hen’, ‘hun’ en de Gender Paradox	blz. 18
2.6.1 ‘Hen’ steeds frequenter	blz. 18
2.6.2 Het ‘anti-hun-complex’	blz. 19
2.6.3 Conclusie	blz. 19
3. Onderzoeksvragen en Hypotheses	blz. 20
3.1 Onderzoeksvragen	blz. 20
3.2 Hypotheses	blz. 20
4. Methode	blz. 21
4.1 Participanten	blz. 21
4.2 De Test	blz. 21
4.3 Procedure	blz. 24
4.4 Analyse van de data	blz. 24
5. Resultaten	blz. 24
5.1 Test 1	blz. 24
5.2 Test 2	blz. 27
5.3 Statistiek	blz. 29
5.3.1 Jong vs. Oud	blz. 29
5.3.2 Vrouwen vs. Mannen	blz. 30
6. Analyse	blz. 31
6.1 Opvallende antwoordpatronen	blz. 31
6.1.1 ‘Hen’-zinnen	blz. 31

6.1.2 'Hun'-zinnen	blz. 32
6.1.3 Incorrecte zinnen	blz. 33
6.1.4 Correcte zinnen	blz. 34
6.1.5 Opvallend	blz. 34
6.2 Statistische analyse	blz. 34
7. Conclusie	blz. 35
8. Discussie	blz. 35
8.1 Participanten	blz. 35
8.2 De test	blz. 36
8.3 Procedure	blz. 36
Bibliografie	blz. 37

1. Inleiding

Dat ‘hun hebben’ incorrect Nederlands is, weet inmiddels iedereen. Ondanks dat men zich in dit geval bewust is van de geldende norm (‘hun’ kan immers nooit onderwerp zijn), wordt ‘hun’ in het dagelijks leven alsnog vaak foutief gebruikt. Er lijkt dus een discrepantie te bestaan tussen normkennis en daadwerkelijk gebruik.

Het geval van ‘hen’ en ‘hun’ in objectsvorm krijgt een stuk minder aandacht dan het geval van ‘hun’ als onderwerp, en dat terwijl de situatie van ‘hen’ en ‘hun’ nog weer iets gecompliceerder is: de gemiddelde Nederlander heeft vaak geen idee in welk geval hij welk voornaamwoord dient te gebruiken, en gebruikt beide voornaamwoorden daarom door elkaar. Welke vorm gebruik je bijvoorbeeld na een voorzetsel? Welke vorm gebruik je als meewerkend voorwerp en welke als lijdend voorwerp? En hoe kun je een lijdend voorwerp dan onderscheiden van een meewerkend voorwerp? Er bestaan wel regels die de twee vormen onderscheiden, maar de gemiddelde Nederlander is zich van die normen niet bewust, en kan ze dus ook niet correct toepassen.

In dit onderzoek zal worden gekeken naar het gebruik van de voornaamwoorden ‘hen’ en ‘hun’ in objectpositie door zowel mannen als vrouwen in twee verschillende leeftijdsgroepen. In het bijzonder zal er worden gekeken naar het fenomeen dat binnen de taalwetenschap bekend staat als de Gender Paradox: het feit dat **“women conform more closely than men to sociolinguistic norms that are overtly prescribed, but conform less than men when they are not”** (Labov, 2001). Daarnaast zal er worden gekeken naar of de ‘hen’-‘hun’-variabele aan taalverandering onderhevig is.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat, is hoe het probleem van ‘hen’ en ‘hun’ binnen de Gender Paradox past. Als er een taalverandering op het gebied van ‘hen’ en ‘hun’ gaande is, is de verwachting dat vrouwen vaker dan mannen zullen kiezen voor ofwel de prestigevorm (zie sectie 2.2.2) ofwel de vernieuwende variant (zie sectie 2.2.3), afhankelijk van het feit of we hier te maken hebben met een *change from above* of een *change from below*. Als er geen taalverandering optreedt en de variabele zodoende stabiel is, verwachten we dat vrouwen zich meer aan de normen van de standaardtaal houden dan mannen (zie sectie 2.2.1).

Allereerst zal er een theoretisch kader bij deze hoofdvraag geschetst worden (sectie 2), waarna de onderzoeksvragen en hypotheses zullen worden opgesteld (sectie 3). Vervolgens zal er worden ingegaan op de methode (sectie 4) die voor dit onderzoek is gebruikt en zullen de resultaten (sectie 5) uiteengezet worden. Daarna zal er een in een discussie (sectie 6) dieper op de resultaten worden ingegaan en zal er, tot slot, een conclusie (sectie 7) worden geformuleerd.

2. Theoretisch Kader

Sekse, of gender, is de sociale variabele die de afgelopen vier decennia hoogstwaarschijnlijk de meest vruchtbare onderzoeksactiviteit heeft opgeleverd, het zwaarst beladen onderwerp van debat is geweest en tevens, binnen de sociolinguïstiek, de meest wijdverbreide interesse heeft gekregen (Britain & Matsumoto, 2001). In het onderzoek naar taalverandering focussen de meest prominente onderzoeksvragen zich op een duidelijke paradox die zich voordoet in het taalkundige gedrag van mannen en vrouwen: het zeer consistente gegeven dat binnen veel *speech communities*, in veel talen en uit veel verschillende onderzoeken blijkt dat vrouwen, in vergelijking tot mannen, soms zeer conservatief taalgedrag laten zien, maar soms juist de leiders zijn van een taalkundige innovatie (Britain & Matsumoto, 2001).

In dit hoofdstuk zal er allereerst worden gekeken naar intuïties over mannen- en vrouwentaal zoals die bestonden aan het begin van de twintigste eeuw en in de vroege jaren ‘70, en naar hoe die intuïties jaren later soms waar en soms onwaar bleken te zijn. Vervolgens zal er vanuit het perspectief van taalverandering dieper worden ingegaan op het verschillend taalgebruik van mannen en vrouwen en de Gender Paradox. Vervolgens zal er worden gekeken naar de problematiek rondom ‘hen’ en ‘hun’ en naar hoe dat probleem binnen de Gender Paradox past.

2.1 Vrouwentaal

In dit hoofdstuk zal er worden ingegaan op het fenomeen ‘vrouwentaal’. Allereerst zal er worden

gekeken naar een aantal intuïties over vrouwen- en mannentaal zoals die bestonden aan het begin van de twintigste eeuw en in de vroege jaren '70; vervolgens zal er worden beschreven hoe die intuïties soms juist, en soms onjuist zijn gebleken.

2.1.1 Intuïties over vrouwentaal

Aan het begin van de twintigste eeuw wijdde zowel een Nederlands (Van Ginneken, 1913) als een Deens (Jespersen, 1922) taalkundige een hoofdstuk uit zijn handboek aan de taal van 'de vrouw'. In die hoofdstukken presenteerden zij een aantal intuïtieve uitspraken over de taalkundige verschillen tussen mannen en vrouwen op zowel lexicaal als syntactisch niveau (Brouwer, 1989). Brouwer (1978) merkt op dat het duidelijk is dat de taal van de man over het algemeen als de standaard werd gezien: in het boek van Jespersen wordt 'de vrouw' namelijk als een hoofdstuk apart behandeld, evenals 'de buitenlander' en 'het kind'.

De intuïtieve uitspraken worden in de beide taalbeschrijvingen onomwonden gepresenteerd: vrouwen zouden onder anderen een gelimiteerd vocabulaire hebben, dat bovendien vol zit met charmante en kuise woorden, en ook zouden ze voornamelijk gebruik maken van simpele zinsstructuren (Brouwer, 1989). Hieronder zullen een aantal uitspraken wat uitgebreider worden behandeld: allereerst komt de woordenschat aan bod, vervolgens de woordkeuze en tot slot de zinsstructuur.

2.1.1.1 Woordenschat

Volgens Jespersen beschikt de vrouw over een veel beperktere woordenschat dan de man. Logeman (1928), die delen van Jespersens boek naar het Nederlands heeft vertaald, bewerkt en heeft voorzien van Nederlandse voorbeelden, stelt dat vrouwen zich bij voorkeur bewegen op "het centrale gebied van de taal - wat daar naast ligt, wat aan de ene of andere kant *uitsteekt*, wat op de ene of andere manier *afsteekt*, laat ze liggen terwijl de man juist (...) met voorliefde zich nieuwe woorden vormt of toeëigent of oude uitdrukkingen weer oprakelt om daardoor een wat juister uitdrukking voor zijn gedachten te scheppen." (Logeman 1928: 167, 168, ontleend aan Brouwer, 1978).

Brouwer (1978) stelt dat Jespersen er in zijn taalbeschrijving van uitgaat dat de beperkte woordvoorraad van de vrouw te wijten is aan haar karakter, en niet aan haar opvoeding. Jespersen beargumenteert die stellingname met het vermelden van een onderzoek dat in die tijd werd afgenomen in de Verenigde Staten: 25 vrouwelijke en 25 mannelijke studenten moesten daarin zo snel mogelijk 100 verschillende zelfstandig naamwoorden opschrijven. Niet alleen bleken vrouwen uiteindelijk minder verschillende woorden opgeschreven te hebben (1123 tegenover 1375), er was ook een verschil merkbaar in het soort woorden dat beide seksen hadden bedacht. Mannen gebruikten over het algemeen meer woorden uit het dierenrijk, terwijl vrouwen juist veel woorden gebruikten die te maken hadden met kleding en voedsel. Jespersen stelt dat deze uitkomst komt door het verschil in karakter: vrouwen richten zich van nature meer op hun nabije omgeving ('het concrete') terwijl mannen zich meer richten op dat wat verder van hen af ligt ('het abstracte'). Tegenwoordig zou de verklaring eerder worden gezocht in het verschil in opvoeding (Brouwer, 1978).

2.1.1.2 Woordkeuze

Veel uitspraken over het verschil in woordgebruik tussen mannen en vrouwen, komen voort uit de veronderstelling dat vrouwen fatsoenlijker zijn dan mannen. Een 'echte' vrouw gedraagt zich als een echte dame en gebruikt daarom bepaalde woorden niet. Vrouwen zouden bijvoorbeeld het noemen van bepaalde lichaamsdelen en lichaamsfuncties vermijden en grove krachttermen als 'godverdomme' zouden zij bijvoorbeeld vervangen door het veel zachtere 'jeminee' (Brouwer, 1978).

Ook worden sommige bijvoeglijk naamwoorden enkel door vrouwen gebruikt. Jespersen stelt dat de vrouw minder nuchter is dan de man en daarom vaak 'overdreven is in haar loftuitingen' (Brouwer, 1978; 110). Woorden als 'schattig', 'snoezig' en 'verrukkelijk' zijn dan ook typische vrouwenwoorden; mannen gebruiken die niet.

Ook typisch vrouwelijk noemt Jespersen het gebruik van het versterkingswoordje 'zo'. Een zin als 'ik was zo blij' is volgens hem namelijk niet af: hij moet worden aangevuld met bijvoorbeeld 'dat ik iedereen wel kon omhelzen'. Jespersen noemt dergelijke zinnen typisch vrouwelijk, omdat vrouwen al beginnen met praten voordat ze ook maar hebben nagedacht over wat ze nu eigenlijk willen zeggen (Brouwer, 1978). Commentaar lijkt Brouwer overbodig. Mij ook.

In de vroege jaren zeventig verschenen er twee belangrijke artikelen over vrouwentaal die hernieuwde belangstelling voor het onderzoeksgebied teweeg brachten (Key 1972 en Lakoff 1973). De oordelen en intuïties van deze twee, ditmaal vrouwelijke, taalkundigen lijken sterk op die van Jespersen en Van Ginneken, maar ze voegen toe dat vrouwen vaak taalkundige vormen gebruiken die onzekerheid en beleefdheid uitdrukken (Brouwer, 1989). Het uitgangspunt van Key en Lakoff is daarnaast volstrekt anders: zij gaan ervan uit dat de taalverschillen tussen vrouwen en mannen niet zozeer is terug te voeren op het karakter, maar veel meer op de sociale positie in de maatschappij (Brouwer, 1978). Meisjes worden opgevoed om dames te worden en zich ook zo te gedragen (Brouwer, 1989).

Robin Lakoff is de bekendste taalkundige die zich met vrouwentaal heeft beziggehouden. Op basis van haar intuïtie noemt ze een aantal taalverschillen tussen mannen en vrouwen, waaraan ze conclusies verbindt die samenhangen met de plaats die de vrouw inneemt in de maatschappij (Brouwer, 1978). Zo stelt ze bijvoorbeeld, net als Jespersen, dat er bepaalde bijvoeglijk naamwoorden zijn die vaker door vrouwen dan door mannen worden gebruikt. 'Great' en 'terrific' zijn sekseneutrale adjectieven, terwijl 'adorable', 'charming' en 'lovely' meer door vrouwen worden gebruikt. Vrouwen die serieuzer willen worden genomen, doen er volgens Lakoff goed aan om te kiezen voor de sekseneutrale varianten: daardoor ontmoeten ze meer waardering (Brouwer, 1978).

Lakoff constateert ook, wederom net als Jespersen, dat vrouwen vaker versterkingswoorden gebruiken dan mannen. Lakoff denkt dat vrouwen constructies als 'i feel *so* unhappy' gebruiken om al te stellige uitspraken te omzeilen; vrouwen zouden zich altijd voorzichtiger opstellen, zelfs al gaat het om iets waar ze volledig zeker over zijn (Brouwer, 1978).

Ook Lakoff stelt dat mannen en vrouwen krachttermen verschillend gebruiken. Vrouwen zouden eerder een afgezwakte term gebruiken ("oh dear, you've put the peanut butter in the refrigerator again") terwijl de man liever de sterke krachttermen gebruikt ('shit, you've put the peanut butter in the refrigerator again") (Brouwer, 1978).

2.1.1.3 Zinsbouw

Van Ginneken stelt dat niet alleen de gevoeligheid van de vrouw gevolgen heeft voor haar taalgebruik, maar ook haar 'beperkteheid van geest'. Preciezer gezegd: "Met haar eng bewustzijn, hangt het samen, dat de vrouw niet houdt van ingewikkelde syntactische constructies. Zelfs de relatiefzin is haar soms al te veel, ...". Vrouwen zouden in zo'n relatiefzin bijvoorbeeld het betreffende voornaamwoord weglaten en de betreffende bijzin als een soort bijstelling achter de hoofdzin plaatsen: "Het borduurwerkje, *ik je gisteren heb laten zien*, zal mij nog heel wat moeite kosten." Mannen doen dit niet: die gebruiken vaak ondergeschikte zinnen, zodat zij het logische verband binnen zinnen aan kunnen geven (Brouwer, 1978).

Naast het foutief construeren van relatiefzinnen, zou men ook foute inversie vaker bij vrouwen aantreffen: "Ik dank u voor het kookboek en hoop ik er lang plezier van te hebben" (Brouwer, 1978).

Lakoff geeft als voorbeeld van een typisch vrouwelijke syntactische constructie de zogenaamde *tag-question*: een woord of korte zin ('toch?' of 'hè?' of 'vind je niet?') die ter afzwakking achter een gedane bewering geplaatst wordt. Brouwer (1978) geeft als voorbeeld de zin: "Ik heb lekker gekookt, hè?" De spreker stelt zich door deze constructie te gebruiken voorzichtig op: de hoorder krijgt de ruimte om het met de uiting oneens te zijn (Brouwer, 1978).

Onzeker taalgedrag komt ook naar voren in de manier waarop vrouwen bevelen geven: vaak zwakken zij het bevel af door 'alsjeblieft' toe te voegen of door het bevel te in een vraag door hem in te leiden met 'wil je...', zoals in: "Wil je alsjeblieft de deur dicht doen?" (Brouwer, 1978).

2.1.2 Werkelijke vrouwentaal

De publicaties van Key en Lakoff hebben een lawine aan kleine onderzoekjes teweeg gebracht die de intuïtieve uitspraken over onder anderen vocabulaire en zinsstructuur testten. De resultaten laten een veel minder consistent patroon zien dan de hierboven uiteengezette stereotypes doen vermoeden. In sommige gevallen werd er helemaal geen genderverschil gevonden en in vele andere gevallen waren de taalverschillen misschien niet gerelateerd aan gender, maar wel aan leeftijd of status (Brouwer, 1989).

Waar in ieder geval wel een genderverschil in is gevonden, is in het gebruik van krachttermen. Marion Oliver en Joan Rubin (1975) hielden, naar aanleiding van de uitspraken van Lakoff en Jespersen, een enquête onder 28 vrouwen in de Verenigde Staten. Uit de antwoorden bleek dat de vrouwen zwakke krachttermen inderdaad vaker gebruikten dan sterke. Een vervolgenquête van Lee Ann Bailey en Leonora Timm (1976) wees uit dat mannen vaker vloekten dan vrouwen en dat ze inderdaad, naar verwachting, vaker kozen voor de sterke krachttermen (Brouwer 1978).

Er zijn echter ook een hoop gevallen waarin geen genderverschil werd aangetroffen. Een voorbeeld daarvan is de *tag-question*, geïntroduceerd door Lakoff, waarnaar Betty Lou Dubois en Isabel Crouch (1975) verder onderzoek deden. Uit de resultaten bleek dat alle in een universiteitsvergadering geüite *tag-questions* (dat waren er 33) gedaan werden door mannen, en geen enkele door een vrouw (Brouwer, 1978).

Het enige onderzoek naar vrouwen- en mannentaal dat in Nederland werd uitgevoerd, vond plaats op het Centraal Station in Amsterdam (Brouwer, Gerritsen en De Haan, 1978). Op twee bandrecorders, verdekt opgesteld bij zowel een vrouwelijke als een mannelijke lokettist, werden de uitingen van 309 vrouwen en 279 mannen opgenomen die een kaartje kwamen kopen. Er werd nagegaan of vrouwen vaker verkleinwoorden en beleefdheidsvormen gebruikten, en of ze vaker onzeker taalgebruik vertoonden. Uit de resultaten bleek dat er wat verkleinwoorden en beleefdheid betreft geen verschil optrad tussen mannen en vrouwen, maar dat vrouwen wel significant onzekerder waren: ze vroegen vaker om inlichtingen en aarzelden meer. Wat ook bleek, was dat de lokettist van grote invloed was op het taalgebruik van de reizigers: zowel mannen als vrouwen gebruikten meer verkleinwoorden, beleefdheidsvormen en onzeker taalgebruik tegenover de mannelijke lokettist (Brouwer 1978).

Wat hieruit in ieder geval blijkt, is dat intuïties zeker kunnen dienen als uitgangspunt voor taalkundig onderzoek, maar dat het pas ná dat onderzoek mogelijk is om gefundeerde uitspraken te doen over verschillen in mannen- en vrouwentaal. Niet alle intuïties blijken waarheid te zijn.

2.2 Sekse en taalverandering

Het is nog niet zo lang geleden dat taalwetenschappers die onderzoek deden naar taalverandering rekening begonnen te houden met sociolinguïstische factoren. Tot die tijd gaven taalwetenschappers de voorkeur aan het behandelen van taal als een gesloten systeem dat kon worden onderzocht zonder daarbij externe factoren in acht te nemen. Inmiddels is het echter duidelijk dat een taal, en daarmee spraak, simpelweg niet bestaat zonder zijn sprekers. Het onderzoek naar taalverandering heeft dan wel een lange geschiedenis, maar het onderzoek naar de rol die individuele sprekers spelen in die taalverandering, is lang niet zo vergevorderd (Coates 1986).

Het is deze sociolinguïstische aanpak echter die de meest consistente bevindingen heeft gevonden over taalvariatie en -verandering tussen mannen en vrouwen. Zo is bijvoorbeeld bewezen dat vrouwen, wat uitspraak betreft, liever de standaardvariant gebruiken, maar dat mannen daarentegen vaker kiezen voor de regionale dialectvariant. Mannen en vrouwen verschillen ook in hun attitudes jegens taalvariëteiten: vrouwen staan positiever tegenover standaardtaal waar mannen juist positiever staan tegenover non-standaard taal of dialect. Er zijn ook dialectologische bevindingen gedaan die sociolinguïstisch onderzoek verder hebben geholpen. Twee onderzoeken naar fonologische variatie, die werden uitgevoerd in Franse en Zwitserse dorpen, deden bijvoorbeeld vermoeden dat vrouwen een leidende rol spelen in het proces van taalverandering. Later sociolinguïstisch onderzoek wees uit dat vrouwen, inderdaad, een belangrijke rol spelen in

linguïstische innovaties (Brouwer, 1989).

Coates (1986) stelt dat taalverandering zich alleen maar kan voordoen in de context van taalkundige heterogeniteit: een taal moet variatie kennen wil er ook taalverandering kunnen optreden. Taalvariatie komt voor in alle gemeenschappen die ons bekend zijn: het onderscheidt de spraak van verschillende sociale groepen van elkaar (sociale variatie) maar ook onderscheidt het de verschillende soorten spraak die een individu gebruikt in verschillende contexten (stilistische variatie). Volgens Coates (1986) vindt taalverandering vervolgens plaats wanneer een nieuwe taalkundige vorm, gebruikt door een sub-groep binnen de spraakgemeenschap, wordt overgenomen door de andere leden van die gemeenschap en uiteindelijk als norm wordt geaccepteerd. De sekse van de sprekers binnen de sub-groep speelt een significante rol in taalverandering: soms wordt er gezegd dat het vrouwen, en soms wordt er gezegd dat het juist mannen zijn die taalverandering initiëren (Coates 1986).

2.2.1 Vrouwen in de voorhoede

Er zijn dialectologen geweest die taalverandering binnen tweetalige gemeenschappen hebben onderzocht en daarbij, eveneens, aandacht hebben geschonken aan de rol die sekse speelt binnen dat veranderingsproces. Coates (1986) noemt bijvoorbeeld Auguste Brun, die onderzoek deed naar de relatieve rollen van het Frans en het Provençaals. In een bepaalde gemeenschap observeerde hij dat de ouderen (ouder dan 50) vooral Provençaals spraken, evenals de jongere mannen, maar dat vrouwen onder de 45 voornamelijk Frans spraken. Volgens Brun (1946) spraken de jongere vrouwen geen Provençaals met elkaar, noch met hun kinderen, maar soms wel tegen de ouderen. Als een resultaat daarvan spraken kinderen van beide seksen wel Frans, maar geen Provençaals tegen elkaar of tegen volwassenen. Coates (1986) stelt vervolgens dat als deze observaties juist zijn, we zien dat deze gemeenschap binnen drie generaties volledig is gewiticht van tweetaligheid met het Provençaals als hoofdtaal naar tweetaligheid met het Frans als hoofdtaal, en dat bovendien steeds minder mensen het Provençaals spreken. Vrouwen spelen zodoende een cruciale rol binnen deze ontwikkeling, omdat zij het zijn, en niet de mannen, die het Frans als hun hoofdtaal aannemen en die ook gebruiken bij het groot brengen van de volgende generatie.

Ook uit onderzoek van Pée (1946) in Vlaanderen bleek dat vrouwen erg invloedrijk zijn als het gaat om het beïnvloeden van taal. Na de eerste wereldoorlog werden de leefomstandigheden beter en stuurden veel Vlamingen hun dochters naar Franse kostscholen. Deze meisjes werden vervolgens 'francisées' en stonden erop om Frans te spreken als ze weer in Vlaanderen waren, in plaats van Vlaams. Pée stelt dat de meisjes zelfs hebben gevraagd of de preek in de mis op zondag in het Frans gegeven kon worden. De meisjes in deze gemeenschap initieerden zodoende verandering en de balans tussen het Vlaams en het Frans veranderde als resultaat van die invloed (Coates 1986).

Dit zijn slechts twee voorbeelden die laten zien dat er vaak wordt aangenomen dat vrouwen een cruciale rol spelen in het initiëren en bevorderen van taalverandering. Ook William Labov hield in zijn eerdere werk vast aan de opvatting dat vrouwen taalverandering leidden. Tegenwoordig heeft hij zijn opvatting bijgesteld en is hij van mening dat verandering eerder te maken heeft met taalkundige verschillen tussen de seksen dan het simpelweg behoren tot één van de twee seksen (Coates, 1986).

2.2.2 Vrouwen in de voorhoede?

Onderzoek van Labov laat zien dat het vaak vrouwen zijn die taalverandering leiden, maar dat die rol soms ook voor mannen is weggelegd. In zijn onderzoek naar verschillende klankvariëteiten in New York City toonde Labov aan dat er significante verschillen optraden in het gebruik daarvan door mannen en vrouwen. In het geval van de variabele (a), zoals die voorkomt in woorden als *bag*, *ham* en *cab*, vond Labov dat de uitspraak van mannen maar weinig verschilde tussen formele en minder formele contexten, terwijl de uitspraak van vrouwen juist heel sterk varieerde. *Style-shifting* was toen typisch iets dat vrouwelijke sprekers deden. Ook waren het vooral vrouwen die de nieuwe vormen [i<:^ə] en [e<:^ə] (zoals gezegd in Coates, 1986) gebruikten in informele contexten. In andere

woorden: vrouwen leidden in het *raisin* van deze klinker en initiëerden zodoende verandering (Coates, 1986).

De taalverandering in New York City wordt zodoende vooral in verband gebracht met vrouwen, maar in het onderzoek op Martha's Vineyard vond Labov een ander patroon: mannen, en niet vrouwen, initiëerden daar taalverandering. De twee variabelen die Labov onderzocht waren allebei diftongen: (aw) zoals in *house* en (ay) zoals in *white*. In deze twee diftongen, zoals die voorkwamen in de spraak van de eilanders, werd het element [a] gecentraliseerd tot iets dat klonk als [ə]: [au] veranderde zodoende in [əu] en [ai] in [əi]. Labov ontdekte dat de eilanders geen bewuste kennis hadden van deze klankverandering: er trad immers geen stilistische variatie op. Uiteindelijk bleek dat de gecentraliseerde varianten vooral werden gebruikt door mannen (en dan vooral vissers) tussen de 31 en 45 jaar uit een plek aan de westkant van het eiland: Chilmark. Het lijkt zo te zijn dat deze mannen de nieuwe, gecentraliseerde varianten gebruikten als een teken van solidariteit: het gebruik van die varianten symboliseerde hun identiteit als eilander en distantieerde hen van de toeristen (Coates, 1986).

Het dialectologische bewijs wijst er dus op dat vrouwen de grootste innovatoren zijn, terwijl het sociolinguïstische bewijs erop duidt dat zowel vrouwen als mannen taalverandering in gang kunnen zetten. Om deze patronen te kunnen verklaren, moeten we een onderscheid maken tussen bewuste en onbewuste taalverandering, of, in de termen van Labov, 'change from above' en 'change from below'. Er zijn bepaalde taalveranderingen waarvan sprekers zich terdege bewust zijn en die actief worden aangemoedigd. Vaak zijn dat talige zaken die worden geassocieerd met de middenklasse. Andere veranderingen werken onbewust: deze worden vaak geassocieerd met de arbeidersklasse. Vrouwen lijken veranderingen van boven het niveau van sociaal bewustzijn te initiëren: zulke veranderingen bewegen zich meestal in de richting van prestigienormen. Mannen, aan de andere kant, lijken veranderingen van beneden het niveau van sociaal bewustzijn te initiëren: zulke veranderingen bewegen vaak weg van de geaccepteerde normen (Coates, 1986). In de volgende sectie zal blijken dat het zo simpel echter niet is.

2.3 De Gender Paradox

Labov (1990) stelt dat het verschil tussen het taalgebruik van mannen en dat vrouwen ruwweg kan worden samengevat in de volgende drie principes:

Principe 1: Voor stabiele sociolinguïstische variabelen geldt dat mannen meer non-standaard vormen gebruiken dan vrouwen.

Principe 2: In het geval van *change from above* hebben vrouwen een grotere voorkeur voor prestigevormen dan mannen.

Principe 3: In het geval van *change from below* zijn vrouwen meestal de vernieuwers.
(Labov, 1990)

Hieronder zal het bewijs voor deze drie principes één voor één besproken worden.

2.2.1 Principe 1

Principe 1: Voor stabiele sociolinguïstische variabelen geldt dat mannen meer non-standaard vormen gebruiken dan vrouwen (Labov, 1990).

Als bewijs voor principe 1 noemt Labov (1990) allereerst de varianten [n] en [ŋ] voor de variabele (ing). In een gigantische hoeveelheid Engelstalige regionen (Labov (1990) noemt onder andere New England, New York City, Detroit, Philadelphia, Ottawa en Norwich) gebruiken mannelijke sprekers het omgangstalige [in] vaker dan vrouwen. Uit onderzoek van Mock (1979) bleek daarnaast dat kinderen vanaf hun tienerjaren de seksuele differentiatie van hun ouders volgden: jongens gingen [in] gebruiken, evenals hun vaders, en meisjes bleven bij [iŋ], net als hun moeders (Labov, 1990).

Naast (ing) vond Wolfram (1969) in Detroit nog acht andere non-standaard varianten die

vooral door mannen werden gebruikt: dubbele negatie, stop-vormen van *th*, simplificatie van de finale *-t*, *d*-clusters, deletie van finale apicale stops, deletie van koppelwerkwoorden, vocalisatie van (r), de afwezigheid van /s/ in de derde persoon enkelvoud en de afwezigheid van de possessief /s/ (Labov, 1990). Macaulay (1977) vond in Glasgow dat mannelijke basisschoolkinderen meer gestigmatiseerde klinkers uit het locale dialect gebruikten dan vrouwelijke. Duidelijker echter was het sekseverschil in het gebruik van de glottale stop voor /t/. Ondanks dat kinderen van beide seksen in 90% van de gevallen glottale stops gebruikten, was er onder de volwassenen juist een duidelijke tweedeling te zien. Vrouwen gebruikten veel minder glottale stops dan mannen (Labov, 1990).

Het onderzoek dat Gregersen, Pedersen en hun collega's uitvoerden in Kopenhagen focuste op een set allofonen van de korte /a/ die een *range* van [ε] tot [α[>]] vertoonden. Vóór apicale consonanten en op een wordeinde wordt de klinker door alle sociale klassen voorin de mond uitgesproken (*fronting*). Sprekers uit de arbeidersklasse laten echter een ander patroon zien: vóór labialen, velaren en /j/ spreken zij de klanken juist achterin de mond uit (*backing*). Voor deze allofonen bestaat er een omvangrijk genderverschil: vrouwen gebruiken significant meer *gefronte* vormen dan mannen, en dit is nu juist de vorm die neigt naar de normen van de middenklasse (Labov, 2001).

De conservatieve neiging van vrouwen is echter niet gelimiteerd tot stedelijke, industriële of westelijke gemeenschappen. In Latijns Amerika is eveneens bewijs voor Principe 1 gevonden. Labov (1990) noemt onder andere een gedetailleerd onderzoek van Fontanella de Weinberg (1974) naar de aspiratie en deletie van (s) in Bahia Blanca, Argentinië, waaruit bleek dat mannen inderdaad een voorkeur voor de niet-standaard vormen vertoonden. Ook noemt hij Alba (1990), die onderzoek deed naar (s) in de Dominicaanse Republiek en daar de bevinding deed dat mannen in alle door hem onderzochte syntactische omgevingen meer verzwakking van /s/ lieten zien dan vrouwen. Daarnaast gebruikten mannen significant vaker de traditionele, non-standaard vormen van /l/ en /r/ dan vrouwen. Labov (2001) noemt een onderzoek van Silva-Corvalán (1981), die het gebruik van pleonastische clitics onderzocht in Santiago, Chili. De piek in het gebruik van deze variabele kwam slechts bij mannen voor. Vrouwen waren dus ook in dit geval conservatiever.

Het moet echter wel worden gezegd dat niet alle variabelen een sekse-effect laten zien. Labov (1990) stelt dat bijvoorbeeld Hibaya (1988) geen significante sekseverschillen vond voor de verschillende variabelen die zij onderzocht in Tokyo. Ook stelt hij dat Morales (1986) geen significante verschillen vond in de velarisatie van /n/ in het Spaans zoals dat wordt gesproken in Puerto Rico. De overweldigende meerderheid van de onderzochte variabelen biedt echter wel bewijs voor principe 1: meestal is het zo dat mannen non-standaard vormen gebruiken en dat vrouwen juist kiezen voor de prestigevariant (Labov, 1990).

Tot voor kort waren er geen gevallen bekend waarin mannen een grotere voorkeur hadden voor de prestigevormen dan dat de vrouwen dat hadden, maar die gevallen zijn er inmiddels wel. In Amman werd in alle sociale klassen gevonden dat mannen een voorkeur hadden voor de prestigevorm /q/, maar dat dat niet gold voor de vrouwen (Abd-el-Jawad, 1981). Hetzelfde patroon was zichtbaar in Nablus (Abd-el-Jawad, 1987). In Teheran gebruikten vrouwen, vaker dan mannen, de locale, omgangstalige vormen van de variabelen (an) en (æš) (Modaressi, 1978). Het leek in deze twee Islamitische taalgemeenschappen te gaan om een verwisseling van de posities van mannen en vrouwen, die wellicht gerelateerd was aan het feit dat vrouwen daar in het algemeen een veel minder grote rol spelen in het openbare leven dan in westerse maatschappijen. Abd-el-Jawad (1987) en Haeri (1987) beargumenteren echter dat het Klassiek Arabisch niet kan worden vergeleken met de standaardtalen van andere taalgemeenschappen. Daarnaast benadrukte Haeri dat de moderne, stedelijke taalvormen het meest overeenkomen met onze Westerse normen, en dat dat de vormen zijn die de Moslimvrouwen prefereerden: de glottale stop voor /q/ in Amman en de omgangstalige maar prestigieuze Teheraanse vormen [un] en [eš]. Daaruit zou kunnen worden geconcludeerd dat vrouwen in Islamitische maatschappijen zich niet anders gedragen dan vrouwen in Westerse taalgemeenschappen (Labov, 1990).

2.3.2 Principe 2

Principe 2: Bij change from above hebben vrouwen een grotere voorkeur voor prestigevormen dan mannen (Labov, 1990).

Onderzoek over taalverandering behandelt vaak wijzigingen in de sociale verspreiding van bekende linguïstische variabelen. Deze vallen in de categorie *change from above*. Ze vinden plaats op een relatief hoog niveau van sociaal bewustzijn, komen vaker voor in formele stijlen dan in informele, zijn vaak onderworpen aan hypercorrectie (Labov, 1990) en worden meestal geïntroduceerd door de dominante sociale klasse (Labov, 1994). Omdat *changes from above* in veel gevallen overeenkomen met de hierboven besproken stabiele sociolinguïstische variabelen, is het niet verrassend dat de rol van de seksen hier hetzelfde is en dat vrouwen leiden in zowel de verwerving van nieuwe prestigevormen als de eliminatie van gestigmatiseerde vormen (Labov, 2001). Hieronder zullen een aantal onderzoeken worden genoemd die volgens Labov (1990, 2001) als bewijs kunnen worden aangemerkt.

Allereerst noemt Labov (1990) het overnemen van de uitspraaknorm (r) in New York City: die wordt geleid door vrouwen (Labov, 1966). Voor de omkering van de Parijse Chain Shift geldt dat eveneens (Lenning, 1978). In Belfast lieten Milroy en Milroy (1985) zien dat de *raising* (het omkeren van het traditionele *lowering*) van /ɛ/ van [a] naar [e] in *neck, desk* enzovoorts, de sterke voorkeur heeft van vrouwen, en dat de stedelijke vrouwen hier achter lopen op de vrouwen uit de meer prestigieuze buitenwijken. Dat het hier gaat om een *change from above* kan men zien aan het feit dat de nieuwe vormen de voorkeur hebben in *careful speech*: spraak waarin veel monitoring plaatsvindt (Labov, 1990). Kemp en Yaeger-Dror (1991) laten zien dat Franssprekende vrouwen in Montreal de traditionele uitspraak achterin de mond van [ɑ] in *-ation* sneller dan mannen inwisselen voor de continentale standaard [a]. *Shifts* van de ene naar de andere taal zijn te allen tijde volledig bewust en daarom altijd *changes from above*, zoals in de *shift* van Hongaars naar Duits die onderzocht is door Gal (1978, 1980) (Labov, 2001).

Labov (1990) stelt dat een mogelijke verklaring voor dit verschijnsel is dat de nadruk voornamelijk ligt op het gedrag van vrouwen, waarvan vaak wordt gezegd dat ze meer expressieve symbolen gebruiken dan mannen (zoals ook Jespersen stelde) en dat vrouwen, wederom meer dan mannen, vertrouwen op zulke symbolen om hun positie te veilig te stellen. Dit kan op zijn beurt weer worden verbonden aan differentiële machtsrelaties tussen mannen en vrouwen: van vrouwen wordt immers gezegd dat ze meer op symbolisch kapitaal vertrouwen dan mannen omdat ze minder materiële macht bezitten. Dit zou dan verklaren waarom vrouwen bij *change from above* meer prestigevormen gebruiken dan mannen (Labov, 1990).

Wolfram en Schilling-Estes (1998) leggen de nadruk op de hypothese dat vrouwen minder economische macht hebben dan mannen en om die reden moeten vertrouwen op symbolisch kapitaal. Als deze hypothese (hoe meer economische macht, hoe meer conformiteit) duidelijk zou kunnen worden bewezen, zou het kunnen bijdragen aan de kennis die we hebben over taalverandering en variatie. Deze interpretatie wordt gesteund door de vele bevindingen die laten zien dat de voorkeur van vrouwen voor prestigegenormen de daadwerkelijke controle van hun spraakproductie overtreft. Vrouwen scoren vaak hoger dan mannen in tests naar linguïstische onzekerheid en zeggen vaak dat ze meer prestigevormen gebruiken dan dat ze in werkelijkheid doen. Het voorzichtige sociolinguïstische gedrag van vrouwen wordt daarom gezien als een reflectie van socio-economische zwakte en een zowel psychologische als sociologische onzekerheid (Labov, 2001).

Chambers (1995) stelde een ander argument voor. Hij kijkt juist positief naar de linguïstische conformiteit van vrouwen en interpreteert hun *range* aan verschillende stijlen juist als het product van hun superieure taalkundige vaardigheden:

“It is plausible to speculate that ... the neuropsychological verbal advantage of females results in sociolinguistic discrepancies such that women use a larger

repertoire of variants and command a wider range of styles than men of the same social groups even though gender roles are similar or identical. (pp. 136-7)

Chambers bekijkt data uit de psychologische literatuur om te laten zien dat vrouwen in uiteenlopende tests naar taalkundige vaardigheden een klein maar significant voordeel hebben op mannen. Hij beargumenteert dat dit de bron is van hun vermogen om meer prestigevormen en minder gestigmatiseerde vormen te gebruiken. Met andere woorden: vrouwen zijn er beter toe in staat om juist datgene te doen waarvan alle mensen zeggen dat ze het moeten doen. Tot slot stelt Chambers dat dit gegeven een biologische oorsprong heeft, en geen sociale (Labov, 2001).

Labov (2001) stelt echter dat als Chambers' argument de patronen van genderverschillen zou kunnen verklaren, het biologische voordeel deze effecten onafhankelijk in iedere generatie zou moeten vertonen. Een moeilijkheid van het toeschrijven van vrouwelijke conformiteit aan hun superieure verbale vaardigheden is dat het voorspelt dat vrouwen nauwkeurige observaties van hun eigen spraak kunnen maken, of in ieder geval meer dan mannen, en dat is niet zo. Vrouwen overrapporteren hun gebruik van prestigevormen veel meer dan mannen, en in de meeste gevallen zijn mannen veel nauwkeuriger in het observeren van hun eigen spraak dan vrouwen. Het lijkt lastig om de de conclusie te vermijden dat de linguïstische conformiteit van vrouwen primair een sociaal fenomeen is, en geen biologische.

2.3.3 Principe 3

Principe 3: Bij change from below zijn vrouwen meestal de vernieuwers (Labov, 1990).

Change from below is de meest basale vorm van taalverandering: deze werkt binnen het taalsysteem, dus onder het niveau van sociaal bewustzijn (Labov, 1990), wordt niet gedreven door sociale factoren, kan worden geïntroduceerd door iedere sociale klasse (Labov, 1994) en laat het effect van sekseverschillen op de voortdurende evolutie van taal het duidelijkst zien (Labov, 1990).

Het eerste onderzoek naar taalverandering *in progress* was dat van Gauchat (1905), die liet zien dat in Charmey, een Zwitsers dorpje, vrouwen tenminste één generatie voor liepen op mannen wat het diftongiseren van (a:) en (e:) en het monoftongiseren van (a^o) betreft. In 1929 werd Charmey nog eens onder de loep genomen, dit keer door Hermann, en bleek dat deze taalveranderingen voltooid waren, behalve het diftongiseren vóór /r/. De variabelen die verdere verandering vertoonden, werden voornamelijk gebruikt door vrouwen.

Principe 3 is actief in de meerderheid van de taalveranderingen *in progress* die de afgelopen decennia bestudeerd zijn. Zo liepen vrouwen bijvoorbeeld voor op mannen bij het *raisin* van (aeh) en (oh) in New York City, alsook in het *backen* van (ah) en het *fronten* van (aw) (Labov, 1966). Uit een ongepubliceerd onderzoek van Fasold (1969) naar de Northern Cities Shift bleek dat bij het *fronten* van (æh), (o) en (oh) vrouwen in de voorhoede van de verandering stonden: dit was zo in alle drie de gevallen. Eckert (1989) liet zien dat meisjes voor liepen op jongens wat diezelfde variabelen betreft, maar dat dat niet gold voor de meer recente shift van (e) naar (Λ). Over de Southern Cities Shift is minder bekend dan over de Northern Cities Shift, maar het bewijs dat er wel is, wijst erop dat ook hier vrouwen de leiding hebben (Labov, 1990).

De meest recente klankveranderingen in de Verenigde Staten betreffen het snelle en extreme *fronten* van /uw/ en /ow/ aan de westkust. Luthin (1987) liet zien dat vrouwen leiden in het *fronten* van (ow) in de omgeving van Berkeley. Eenzelvige observaties zijn gedaan in andere plaatsen aan de westkust, van Seattle tot Los Angeles (Labov, 1990).

In het zuiden en westen van de Verenigde Staten zijn sommige van de meest actieve klankveranderingen verbonden aan *laxing* van klinkers voor /l/, waardoor homonymie tussen bijvoorbeeld *steel* en *still*, *sail* en *sell* en *fool* en *full* ontstaat. In onder anderen Utah en North Carolina bleken vrouwen deze klankverandering te leiden. Jongvolwassenen waren de voortrekkers van deze verandering in uitspraak, en meisjes liepen voor op jongens (Labov, 2001).

Principe 3 duikt echter niet alleen op in de Verenigde Staten: ook in andere Engelssprekende

gebieden zien we dat vrouwen leiden in *change from below*. In Engeland is het meest gedetailleerde onderzoek gedaan door Trudgill. In Norwich onderzocht hij het *backen* van (el) in woorden als *belt* en *help* (Trudgill, 1974). Ook daar liepen vrouwen duidelijk voor op mannen. In Canada keken Chambers en Hardwick (1985) naar de ontwikkeling van een nieuwe vorm van (aw): een *gefrontte* vocaal die eerst opkwam maar later is vervangen voor de centralisatie zoals die traditioneel voorkomt voor stemloze finalen. Zowel in Toronto als Vancouver waren vrouwen de grootste vernieuwers (Labov, 1990).

Van de vele onderzoeken naar sociale variatie in Latijns Amerikaans Spaans zijn er maar *changes in progress* gevonden. Uit Cedergrens onderzoek in Panama City (1973) bleek dat er een toename was in de medeklinkerverzachting van (č) onder de jongere leeftijdsgroepen, en dat vrouwen een grotere voorkeur hadden voor deze verandering dan mannen. Één van de meest uitgebreide onderzoeken naar taalverandering in het Spaans is het dat van Wolf en Jiménez (1979) naar de verstemlozing van /ž/ in Buenos Aires. Door te kijken naar volwassenen en high school studenten binnen alle sociale klassen vonden zij een sterke *shift* richting de stemloze variabele onder jongeren. De conclusie die Wolf en Jiménez uit hun onderzoek trokken, was dat vrouwen leiden in het verspreiden van deze taalverandering en dat ze daarnaast bijna een hele generatie voor lopen op mannen (Labov, 2001).

Er zijn ook een aantal taalveranderingen *in progress* aan te wijzen waarin dit patroon wordt omgekeerd en het voortouw genomen juist wordt door mannen, en niet door vrouwen. Zoals hierboven al aan bod gekomen is, werd de centralisatie van (ay) en (aw) op Martha's Vineyard geleid door mannen (1963). De parallele shift van (ay) voor stemloze finalen in Philadelphia wordt eveneens gedomineerd door mannen. In Norwich vond Trudgill dat het niet ronden van (o) ook een door mannen gedomineerde verandering was. Milroy & Milroy (1978) vonden juist een omgekeerd effect: *backing* en *rounding* van /a/ werd geleid door mannen. Het mechanisme van taalverandering is daarom niet op een eenduidige en simpele manier verbonden aan sekseverschillen. Beide seksen kunnen de dominante factor zijn. De hoeveelheid gevallen waarin mannen taalverandering leiden is echter relatief klein. Daarnaast zijn de taalveranderingen waarin mannen het voortouw nemen relatief geïsoleerd: *chain shifts* die het gehele klanksysteem in zijn geheel roteren, worden vooralsnog allemaal geleid door vrouwen (Labov, 1990).

2.3.4 Verklaringen voor de Gender Paradox

Concluderend stelt Labov (1990) dat het bewijs voor Principe 2 sterker is dan dat voor Principe 3: er zijn geen significante uitzonderingen op Principe 2 maar wel een hoop bevindingen die Principe 3 tegenspreken. Als we de relatieve uniformiteit van het bewijs voor ieder principe in acht nemen, verschijnt de situatie echter in een geheel ander licht. De percentages laten zien dat vrouwen non-standaard vormen minder frequent gebruiken dan mannen in stabiele situaties en nieuwe prestigevormen meer gebruiken dan mannen in iedere *change from above* (Labov, 1990).

Als eenmaal is erkend dat vrouwen in taalverandering over het algemeen voor lopen op mannen, worden we ertoe aangezet om te zoeken naar een verklaring voor dit fenomeen – en dit keer voor een verklaring van de genderverschillen tussen stabiele en instabiele situaties. Één zo'n mogelijke verklaring is om te beargumenteren dat zowel het conservatieve als innovatieve gedrag de superieure gevoeligheid van vrouwen voor de sociale evaluatie van taal laten zien. In stabiele situaties nemen vrouwen prestige en stigma sterker waar dan mannen, en ze reageren daar ook sterker op. Wanneer de taalverandering begint, zijn vrouwen daarnaast sneller en dwingender in het gebruiken van het nieuwe sociale symbool, wat dat dan ook moge zijn. Helaas is zo'n verklaring niet veel meer dan een parafrase van de hierboven geobserveerde feiten (Labov, 2001).

Al eerder werd het argument van Chambers genoemd, dat stelt dat de conformiteit van vrouwen het resultaat is van hun superioriteit tegenover mannen in alle aspecten van verbaal gedrag. Het beschikbare bewijs duidt op een klein maar significant voordeel van vrouwen in test scores. Ondanks dat zo'n voordeel misschien te klein is om de grote verschillen in reactie op prestige en gestigmatiseerde vormen te kunnen verklaren, kan het wellicht worden toegepast op taalverandering *in progress*. Als het vrouwelijke voordeel een biologische basis heeft, dan is het niet

onmogelijk dat de cumulatieve effecten mettertijd zouden kunnen resulteren in het genderpatroon dat hier zichtbaar is. Het lijkt het beste om de sociale basis van de vrouwelijke overhand in taalverandering na te streven, in afwachting van meer overtuigende voorbeelden van een cognitieve superioriteit die is gebaseerd op biologische aspecten (Labov, 2001).

Gordon en Heath (1998) hebben één van de tendensen die werden genoemd in Labov (1990) verder onderzocht, namelijk die dat vrouwen leiden in de *raising* van klinkers en mannen juist leiden in de *centralizing* van klinkers. Labov (1990) onderzocht de notie niet verder omdat dit argument geen verklaring bood voor consonantveranderingen. Gordon en Heath (1998) beargumenteren echter dat als we consonantveranderingen, interacties met consonanten (bijvoorbeeld *laxing* voor /l/) en omhoog glijdende diftongen buiten beschouwing laten, we de vrouwelijke overhand in de overblijvende set klinkerveranderingen *wel* kunnen verklaren, alsook de veranderingen in Philadelphia en de Northern Cities Shift (Labov, 2001).

Labov (1990) kijkt ook naar een andere factor die meeweegt in de keuze voor vrouwen als dominante factor, zoals bijvoorbeeld de asymmetrie in het opvoeden van kinderen. In alle maatschappijen die hierboven zijn besproken, leren kinderen hun eerste taal voor het grootste gedeelte van hun moeders: vrouwen dus. In het geval van een taalverandering die wordt geleid door vrouwen, zullen zowel jongetjes als meisjes relatief vooruitstrevende vormen te horen krijgen van hun moeders; in het geval van een taalverandering die wordt geleid door mannen, zullen de kinderen juist minder vooruitstrevende vormen horen. De latere invloed van leeftijdgenoten op het versnellen of vertragen van taalveranderingen kan alleen opereren op basis van wat er het eerst geleerd is. De asymmetrie van de opvoedingssituatie zal om die reden vrouw-gedomineerde veranderingen versnellen en man-gedomineerde veranderingen vertragen (Labov, 1990).

Labov (1990) stelt dat het bevredigend zou zijn als we een eenduidige groepering konden maken van man- en vrouwgedomineerde taalveranderingen, maar stelt ook direct dat geen van de tot dusver gegeven suggesties erg overtuigend zijn. Labov (2001) keert daarom terug naar de observatie van Meillet, die stelde dat geen enkel universeel principe de onregelmatige koers van taalverandering kan bepalen.

2.3.5 Conclusie

Uit principes 1, 2 en 3 formuleert Labov tot slot zijn uiteindelijke Gender Paradox:

GP: Women conform more closely than men to sociolinguistic norms that are overtly prescribed, but conform less than men when they are not. (Labov, 2001)

In deze paradox komen alle drie de principes samen: als sociolinguïstische normen overt worden voorgeschreven, zoals in stabiele sociolinguïstische variabelen (principe 1) of *change from above* (principe 1a), voldoen vrouwen meer aan deze normen dan mannen, maar als de sociolinguïstische normen niet overt worden voorgeschreven, zoals bij *change from below*, doen ze dat juist niet.

In het volgende hoofdstuk zal worden gekeken naar het geval van ‘hen’ en ‘hun’ en hoe deze moeilijkheid in de Nederlandse taal kan worden gelinkt aan de Gender Paradox. Allereerst zal het probleem worden toegelicht, vervolgens zal er worden ingegaan op de officiële regels en de moeilijkheden daarvan. Tot slot zal er worden gekeken naar een aantal zaken die erop lijken te wijzen dat de ‘hen’-‘hun’-variabele binnen de Gender Paradox past.

2.4 Het probleem van ‘hen’ en ‘hun’

De meeste Nederlanders denken dat er een eenduidig antwoord te geven valt op vragen als “is het nou ‘het is *hen* ontgaan’ of ‘het is *hun* ontgaan?’” maar volgens Bennis (z.d) is dat niet per se zo. Hij stelt dat men veelal aanneemt dat taal een vastliggend systeem van afspraken is en dat grammatica een cultureel product is dat we leren op school, maar dat deze standpunten vanuit wetenschappelijk oogpunt niet kloppen. Taal is, zo meent hij, deel van een mentaal systeem, onze cognitie, en dat systeem ontwikkelt zich voortdurend zonder dat wij daar al teveel invloed op kunnen uitoefenen.

Van oorsprong laten ‘hen’ en ‘hun’ het verschil zien tussen lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp. De taaladviesdienst van Onze Taal¹ stelt echter dat het verschil tussen ‘hen’ en ‘hun’ in het dagelijks taalgebruik al lang niet meer leeft. De Rooij (1991) stelt daarnaast dat de regel zelfs in geschreven taal geenszins algemeen wordt toegepast. Het onderscheid is, voor het Nederlands, dan ook kunstmatig.

In het Middelnederlands bestonden er naast het tegenwoordige ‘hen’ en ‘hun’ nogal wat andere vormen. Zo waren er bijvoorbeeld ‘hem’ en ‘haer’, die tegenwoordig alleen in enkelvoud voorkomen, maar ook de verlengde en tevens uitgestorven vorm ‘haerlieden’. Als speciale datievormen waren er ‘hun’ en ‘hon’; zeldzame accusatiefvormen waren ‘si’ en ‘sie’. In een grammaticale studie naar het zestiende-eeuws komt naar voren dat zowel ‘hen’ als ‘hun’ veel gebruikt worden, maar allebei in zowel datief als accusatiefpositie (De Rooij, 1991). In 1625, rond de tijd dat het Standaardnederlands werd vastgelegd (Beintema, 2009), werd het verschil tussen de voornaamwoorden ‘hen’ en ‘hun’ voor het eerst geïntroduceerd, en wel in de grammatica van Christiaan van Heule. Hij stelde dat ‘hun’ als datievorm diende te worden gebruikt, terwijl ‘hen’ moest worden gereserveerd voor de accusatief (De Rooij, 1991). Dit idee is voornamelijk gebaseerd op de gedachte dat het Nederlands, net als bijvoorbeeld het Latijn en het Duits, onderscheid moest maken tussen de derde en vierde naamval, terwijl dit onderscheid nergens in het land in de spreektaal aanwezig was. ‘Hen’ en ‘hun’ waren hooguit dialect- of uitspraakvarianten van elkaar (Beintema, 2009).

Het taalgebruik van de dichters Hooft en Vondel, die allebei het verschil tussen ‘hen’ en ‘hun’ in acht namen, is van groot belang geweest bij het ‘inburgeren’ van de nieuwe regel in de Nederlandse grammatica (De Rooij, 1991). Hooft zou zelfs hebben geprobeerd een corresponderend onderscheid tussen ‘hem’ en ‘hum’ te introduceren, maar dat idee heeft het (gelukkig) niet gehaald (Bennis, z.d.). Sinds de achttiende eeuw lijkt het onderscheid tussen ‘hen’ en ‘hun’ definitief een plaats in de grammatica verworven te hebben, al wil dat niet zeggen dat alle taalgebruikers zich aan die regel hielden (De Rooij, 1991). De Rooij (1990) stelt dat het kunstmatige driehoekssysteem *zij/hen/hun* vrijwel zeker nooit taal geweest is, en hoogstens bij een beperkt aantal schrijvers tekst.

Samenvattend kan er worden gezegd dat zowel ‘hen’ als ‘hun’ al in het Nederlands bestaan sinds de oudste ons bekende vorm van onze taal, maar dat een grammaticaal verschil tussen de voornaamwoorden nog niet zo lang bestaat. De Rooij (1991) acht het dan ook waarschijnlijk dat dit een vorm van ‘taalcultuur’ is: een bewust gemaakt onderscheid tussen verschillende vormen (in dit geval ‘hen’ en ‘hun’) die corresponderen met verschillende functies binnen een zin (in dit geval de derde en vierde naamval). In dat geval zou Van Heule de hoofdverantwoordelijke zijn voor het kunstmatige onderscheid tussen ‘hen’ en ‘hun’. Het onderscheid tussen de voornaamwoorden bestaat bijna 400 jaar na introductie nog steeds, en nog steeds is vrijwel iedereen in verwarring over wat nu de ‘juiste’ vorm is (Bennis, z.d.).

2.5 Normen

Ondanks dat het onderscheid tussen ‘hen’ en ‘hun’ voor de gewone mens niet altijd even duidelijk is, bestaan er wel regels voor het gebruik van de voornaamwoorden. Hieronder zal worden ingegaan op een aantal voorschriften wat het gebruik van ‘hen’ en ‘hun’ betreft.

2.5.1 Woordenboeken

De Rooij (1990) bespreekt in zijn artikel een aantal woordenboeken die ingaan op het gebruik van ‘hen’ en ‘hun’. Allereerst bespreekt hij Van Dale (1984), die ‘hun’ en ‘hen’ allebei als objectsvorm benoemt. De Rooij (1990) stelt echter dat het traditionele onderscheid door de gegeven voorbeelden wel wordt gesuggereerd: in “ik zal het hun geven” is sprake van een meewerkend voorwerp; in “zie je hen aankomen?” is sprake van een lijdend voorwerp (De Rooij, 1990).

Van Sterkenburg & Pijnenburg (1984) stellen expliciet dat ‘hun’ als indirecte objectsvorm gebruikt dient te worden en dat ‘hen’ wordt gebruikt zowel als lijdend voorwerp als na een

1 <http://www.onzetaal.nl/taaladvies/advies/hun-hen>

voorzetsel. Ze erkennen echter wel dat de regel in werkelijkheid niet zo strikt wordt toegepast: achter de vermelding van 'hun' als direct object plaatsen ze de aanduiding 'inf,' wat betekent dat ze het gebruik van 'hun' in informeel taalgebruik erkennen (De Rooij, 1990).

In Koenen & Drewes (1986) wordt 'hun' een 'pers vnw, in geschreven taal derde, in spreektaal derde en vierde naamval' genoemd. 'Hen' noemen ze een 'pers vnw 4de nvl. mv bij zij, inz in geschreven taal.' Dit woordenboek maakt dus een duidelijk en expliciet onderscheid tussen gesproken en geschreven taal: in gesproken taal komt 'hun' voor als indirect en direct object, maar als direct object ook wel eens 'hen'. De geschreven taal gebruikt 'hun' alleen als indirect object (De Rooij, 1990).

Verschuieren (1979) benoemt het onderscheid tussen geschreven en gesproken taal eveneens: 'hun' is hier 'in de schrijftaal 3de naamval, in de spreektaal 3de en 4de naamval', maar 'hen' is een 'voorwerpsvorm' met de aantekening: 'wordt in de schrijftaal dikwijls in plaats van hun gebruikt'. Daaruit concludeert De Rooij dat volgens de auteur in gesproken taal alleen maar 'hun' voorkomt, maar in de geschreven taal zowel 'hun' als 'hen' (De Rooij, 1990).

2.5.2 De Algemene Nederlandse Spraakkunst

De Algemene Nederlandse Spraakkunst (voortaan afgekort als ANS)² formuleert de regel als volgt:

“Hen dient gebruikt te worden als lijdend en oorzakelijk voorwerp en na voorzetsels, hun als meewerkend voorwerp (zonder voorzetsel) en als ondervindend voorwerp.”

Onderstaande zinnen zijn voorbeelden van de verschillende functies van het persoonlijk voornaamwoord:

- (1) Lijdend voorwerp: Ik heb hen gisteren nog gezien.
- (2) Oorzakelijk voorwerp: Wij zijn hen beu.
- (3) Na voorzetsels: Heb je het aan hen gegeven?
- (4) Meewerkend voorwerp: Heb je het hun gegeven?
- (5) Ondervindend voorwerp: Het verbaast hun dat je nog steeds aan het werk bent.

'Hen' en 'hun' kunnen bovendien alleen maar naar personen verwijzen; bij verwijzing naar niet-personen kan alleen het aanwijzende 'die' worden gebruikt.

De ANS maakt verder een aantal opmerkingen wat het verschil tussen geschreven en gesproken taal betreft: zo stelt ze dat het hierboven beschreven syntactische onderscheid slechts in geschreven taal voorkomt. De ANS benadrukt echter ook dat dit onderscheid in de praktijk maar zelden consequent wordt toegepast, en dat 'hen' stilistisch gezien overigens hoger wordt gewaardeerd dan 'hun'. In gesproken taal wordt vaker 'hun' gebruikt dan 'hen', al wint 'hen' wel terrein. Ook meldt de ANS dat de gereduceerde vorm 'ze' in onbeklemtoonde posities ook altijd in de plaats van 'hen' en 'hun' mag worden gebruikt, maar dat deze vorm stilistisch gezien wel lager wordt gewaardeerd, vooral in geschreven taal.

De hierboven geformuleerde regel kan worden toegepast bij het streven naar een strikte norm, maar de ANS benadrukt sterk dat het gebruik van 'hen' in alle van de hierboven geciteerde voorbeeldzinnen **niet** als fout mag worden gezien. Het is immers het gebruik dat uiteindelijk de norm bepaalt, maar dat gebruik is nog niet geconsolideerd, waardoor beide voornaamwoorden nu naast elkaar voorkomen.

2.5.3 De taalunie

De Taaladviesdienst van de Nederlandse Taalunie hanteert een systeem dat in de basis hetzelfde is als dat van de ANS:

2 <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/05/02/05/02/03/body.html>

A. Gebruik *hen* in de functie van lijdend voorwerp of oorzakelijk voorwerp, respectievelijk bijvoorbeeld:

1. (Waar Gerard en Jan zijn?) Ik heb *hen* daarnet in de tuin zien lopen.
2. (Wat zijn die leerlingen toch vervelend!) We zijn *hen* liever kwijt dan rijk.

B. Gebruik *hun* in de functie van meewerkend of belanghebbend voorwerp (zonder voorzetsel) of ondervindend voorwerp, respectievelijk bijvoorbeeld:

3. We hebben *het* *hun* verteld.
4. Zal ik *hun* een goed glas wijn inschenken?
5. *Het* verbaasde *hun* niets.

C. Gebruik altijd *hen* na een voorzetsel, ongeacht de functie van het zinsdeel, bijvoorbeeld:

6. We hebben *het* aan *hen* verteld.
7. Zal ik voor *hen* een goed glas wijn inschenken?
8. We gingen naast *hen* zitten.

Net als de ANS stelt de taaladviesdienst dat de twee voornaamwoorden in de praktijk vaak door elkaar gebruikt worden en dat het onderscheid, ook in geschreven taal, maar weinig consequent wordt toegepast. De taaladviesdienst stelt dat dit hoogstwaarschijnlijk komt doordat er in heel wat gevallen onduidelijkheid bestaat over de functie van het zinsdeel in kwestie: maar weinig Nederlanders kennen het verschil tussen een lijdend en een meewerkend voorwerp.

Tenslotte stelt de taaladviesdienst dat er een toenemende tendens bespeurbaar is om ‘*hen*’ ook te gebruiken in gevallen waar strikt genomen ‘*hun*’ zou moeten worden gebruikt, en dat men in geval van twijfel over de juiste vorm maar het best voor ‘*hen*’ kan kiezen. Zoals de ANS ook al stelde, wordt deze vorm doorgaans namelijk stilistisch hoger gewaardeerd dan ‘*hun*’.

2.5.4 Onze Taal

De taaladviesdienst van Onze Taal hanteert precies hetzelfde systeem als de ANS, maar benadrukt dat je vaak een voorzetsel of een voorzetselgroep kunt bedenken bij zinnen waarin ‘*hun*’ gebruikt wordt, zoals in de onderstaande voorbeelden:

1. Ik geef *hun* het boek (*hun* = ‘aan *hen*’).
2. Hij schonk *hun* een kopje koffie in (*hun* = ‘voor *hen*’).
3. Hij rookt *hun* teveel (*hun* = volgens *hun*, wat *hen* betreft’).
4. China is *hun* te ver (*hun* = ‘voor *hen*’).
5. De tranen sprongen *hun* in de ogen (*hun* = ‘bij *hen*’).

De taaladviesdienst stelt dat als het met de vuistregels van de ANS niet lukt om de twijfel weg te nemen, het gebruik van *ze* ook gerechtvaardigd is. Daarnaast geeft Onze Taal een lijst van (letterlijk!) honderden werkwoorden en uitdrukkingen waarbij vaak wordt getwijfeld over of deze met ‘*hen*’ of juist met ‘*hun*’ moeten worden gecombineerd. Daaruit blijkt wel hoeveel moeite Nederlanders hebben met het onderscheiden van de twee voornaamwoorden.

Onze Taal benadrukt overigens ook dat veel taalgebruikers er tegenwoordig vanuit gaan dat alleen ‘*hen*’ juist is in een zin als ‘*hen* vraag ik niets meer’ terwijl, volgens de regels, ‘*hun* vraag ik niets meer’ de enige correcte vorm is. Dit idee zou kunnen voortkomen uit het feit dat ‘*hen*’ stilistisch gezien hoger gewaardeerd wordt dan ‘*hun*’, zoals ook de ANS en de Taalunie al stelden.

2.5.5 Moeilijkheid

Niet alle hierboven besproken bronnen hanteren dezelfde norm wat ‘*hen*’ en ‘*hun*’ betreft. De

woordenboeken die De Rooij (1990) in zijn artikel besproken heeft, hanteren soms het klassieke systeem (bijvoorbeeld Van Sterkenburg & Pijnenburg, 1984, zie hierboven) waarin 'hen' wordt gebruikt als lijdend voorwerp en na een voorzetsel, en 'hun' wordt gebruikt als meewerkend voorwerp, maar er zijn ook woordenboeken die een andere norm hanteren. Koenen & Drewes (1986) en Verschueren (1979) maken bijvoorbeeld allebei een onderscheid tussen gesproken en geschreven taal: ze stellen dat in de gesproken taal enkel 'hun' gebruikt wordt en dat 'hen' in geschreven taal soms ook als lijdend voorwerp wordt gebruikt.

De ANS, de Taalunie en Onze Taal geven een zeer eenduidig beeld van de 'hen'-'hun'-norm: zij hanteren, net als Van Sterkenburg & Pijnenburg (1984) het klassieke systeem. Daarnaast geven deze drie bronnen allemaal aan dat 'hen' stilistisch hoger gewaardeerd wordt dan 'hun'. De ANS onderscheidt overigens, naast een lijdend en een meewerkend voorwerp, ook nog een oorzakelijk (deze gaan met 'hen') en een ondervindend (deze gaan met 'hun') voorwerp; de Taalunie en Onze Taal onderscheiden deze additionele voorwerpen niet.

Het feit dat de regels niet geheel eenduidig zijn, is echter niet het enige lastige aan 'hen' en 'hun'. De regels veronderstellen namelijk ook dat taalgebruikers zinnen kunnen ontleden: ze moeten immers in staat zijn om meewerkend voorwerp en lijdend voorwerp van elkaar te kunnen onderscheiden. In zinnen als 'ik heb hen gezien' is dat ontleden nog niet zo lastig, maar als er geen lijdend voorwerp staat, zoals in de zin 'ik heb hun geschreven,' wordt het al snel moeilijk. Veel mensen zullen hier 'hen' schrijven, evenals in de zin 'hij heeft hun gehoorzaamd', terwijl bij 'gehoorzamen' niet eens een lijdend voorwerp kan voorkomen (Redactie Onze Taal, 1991).

Iemand die een meewerkend voorwerp en een lijdend voorwerp uit elkaar kan houden, is echter nog niet klaar: er bestaan namelijk ook nog ondervindende en belanghebbende voorwerpen. Hier is het niet altijd even duidelijk of er een datief of een accusatief moet worden gebruikt (Redactie Onze Taal, 1991). Volgens de ANS krijgen werkwoorden als 'berouwen', 'bevallen' en 'behagen' een ondervindend voorwerp, wat betekent dat we bijvoorbeeld 'het berouwt hen' zouden moeten zeggen. Volgens Van Dale echter krijgen deze woorden een datief, wat resulteert in 'het berouwt hun'. Ook de werkwoorden 'baten' en 'schaden' krijgen volgens Van Dale een datief, en daarnaast wordt het voorwerp in die datief het onderwerp van de passieve zin. Dat geldt ook voor 'gehoorzamen', waarvan de ANS stelt dat het een meewerkend voorwerp krijgt, maar waarvan De Vooy en Schönfeld zeggen dat het een lijdend voorwerp krijgt, juist omdat dit het onderwerp in de passieve zin wordt (Stolp, 1991).

Stolp (1991) vat zijn gevoelens jegens deze tegenstrijdigheden in een enkele zin treffend samen: "Als de normale taalgebruiker zich in deze materie verdiept om te weten of hij *hen* of *hun* moet schrijven, wordt hij tureluurs." Daarnaast stelt hij, in navolging van Onze Taal (oktober 1990, blz. 172), dat als zelfs ervaren taalgebruikers alleen na de grondige ontleding van een zin tot een keuze voor 'hen' of 'hun' kunnen komen, we te maken hebben met een grammaticaal onderscheid dat niet meer tot de levende taal behoort. Zowel Stolp (1991) als Smits (1991) concludeert dat de regel beter afgeschaft kan worden.

2.6 'Hen', 'hun' en de Gender Paradox

De vraag is nu hoe het probleem van 'hen' en 'hun' past binnen de Gender Paradox. Op die vraag zal hieronder worden ingegaan.

2.6.1 'Hen' steeds frequenter

In sectie 2.5 werd al duidelijk dat 'hen' stilistisch hoger gewaardeerd wordt dan 'hun', maar dat dat voornamelijk geldt voor geschreven taal. In gesproken taal komt 'hen' vrij weinig voor: dat bewijst ook het onderzoek dat De Rooij (1990) deed binnen de corpora Uit den Boogaart (1975) en De Jong (1979), waaruit de volgende cijfers naar voren kwamen.

	<i>hun</i>		<i>hen</i>		totaal
	geschreven	gesproken	geschreven	gesproken	
datieffunctie	64	4	17	0	85
accusatiefunctie	0	9	261	0	270
totaal	64	13	278	0	355

Tabel 1: *hun* en *hen* in de corpora van Uit den Boogaart (1975) en De Jong (1979). Ontleend aan De Rooij (1990).

De Rooij (1990) noemt het interessant om te zien dat binnen 120.000 gesproken woorden, in formele en informele situaties, van jonge en oude, mannelijke en vrouwelijke, qua opleiding en beroep 'hoge' en 'lage' Amsterdammers, de vorm 'hen' niet één keer voorkwam. 'Hun' kwam binnen het gesproken corpus niet alleen voor als meewerkend voorwerp, maar ook als lijdend voorwerp. Ook vindt hij het opmerkelijk dat in 600.000 geschreven woorden uit allerlei bronnen de vorm 'hun' niet één keer maal in accusatiefunctie werd gebruikt. De gesproken taal lijkt dus inderdaad uitsluitend 'hun' te gebruiken, en niet 'hen'.

De Rooij (1990) stelt direct daarna echter dat de vorm 'hen' in gesproken taal beslist niet is uitgesloten: in het Zuiden staat 'hen', zeker na voorzetsels, sterker dan in de rest van Nederland, maar ook in de Randstad hoorde hij het anno 1990 regelmatig. Hij stelt dat het zou kunnen dat dit toenemende 'hen'-gebruik op schrijftaalinvoeden berust, maar het komt volgens hem ook zeker voor in spontaan gesproken taal. Van Haeringen (1954), die wordt aangehaald door De Rooij (1990), spreekt in dit verband over 'precieuze gesproken taal' waarin 'hen', onder invloed van de schrijftaal, een bescheiden plaats gaat innemen. Van Haeringen stelt daarnaast dat 'hun' voor hem, ook in gesproken taal, een opvallende vorm is die hij zelf zou vermijden.

De Rooij (1990) voert onder zijn collega's ook een normonderzoek uit, waaruit blijkt dat die normen geenszins samenvallen met het klassieke 'driehoekssysteem': de proefpersonen corrigeren 'hun' regelmatig, ook ten onrechte, in 'hen'. Daaruit concludeert De Rooij dat de norm verschuift naar de (over)generalisatie van 'hen', en later in het artikel stelt hij ook dat dit 'hen' langzaam maar zeker ook doordringt tot de gesproken taal.

2.6.2 Het 'anti-hun-complex'

Ook Smits (1991) stelt dat de norm steeds verder richting 'hen' lijkt te verschuiven. Zij rapporteert dat één van haar informanten opmerkte dat hij een zogenaamd 'anti-hun-complex' ontwikkeld heeft en dat hij daarom, bij het beoordelen en verbeteren van de testzinnen, een voorkeur had voor 'hen'. Smits (1991) merkt daarbij op dat het, aangezien 'hen' hoger staat aangeschreven dan 'hun' (zie ook sectie 2.5) heel goed mogelijk is dat men liever het zekere voor het onzekere neemt en in alle gevallen maar gewoon 'hen' invult: 'hen' in foute positie is immers minder erg dan 'hun'. Ook stelt Smits (1991) dat het 'anti-hun-complex' wellicht voortkomt uit het feit dat het meewerkend voorwerp 'hun' teveel geassocieerd wordt met het 'verfoeide' 'hun' in onderwerpspositie. Aangezien dit 'hun' sterk in opmars is en sterk wordt afgekeurd, zou dat tot versterking van het 'anti-hun-complex' kunnen leiden. Dit zou voor informanten een reden kunnen zijn om liever te kiezen voor 'hen' dan voor 'hun'.

2.6.3 Conclusie

De normverschuiving richting 'hen' en het feit dat er zoiets bestaat als een 'anti-hun-complex' lijkt erop te wijzen dat we hier te maken hebben met een *change from above*: de taalverandering vindt plaats op een relatief hoog niveau van sociaal bewustzijn en 'hen' komt daarnaast vaker voor in formele (schrijf-) stijlen dan in informele. Het feit dat 'hen' voornamelijk voorkomt in geschreven taal, maakt echter wel dat we moeten opmerken dat het ook goed zou kunnen dat 'hen' slechts op papier steeds vaker voorkomt, en dat dat voor gesproken taal misschien niet geldt. Als dit onderzoek uitwijst dat er inderdaad een taalverandering gaande is en dat 'hen' hierin de voorkeur heeft, dan past de 'hen'-'hun'-variabele perfect binnen principe 2 van de Gender Paradox. Als er geen taalverandering gaande is en vrouwen zich beter aan de normen houden dan mannen, dan past dit fenomeen perfect binnen principe 1 past. Het 'hen'-'hun'-probleem lijkt zodoende op iedere

mogelijke manier binnen de Gender Paradox te vallen.

3. Onderzoeksvragen en Hypotheses

In dit hoofdstuk zullen de onderzoeksvragen en hypothesen van dit onderzoek uiteen worden gezet. Eerst zullen de onderzoeksvragen worden behandeld. Daarna volgen de hypothesen.

3.1 Onderzoeksvragen

In dit onderzoek staan twee onderzoeksvragen centraal. Allereerst moeten we onszelf de vraag stellen of het probleem van 'hen' en 'hun' inderdaad onderhevig is aan taalverandering: het antwoord op deze vraag is immers van invloed op de hypothesen die aan de tweede onderzoeksvraag verbonden zijn: zijn er genderverschillen aan te wijzen in het gebruik van 'hen' en 'hun'? En zo ja: welke dan?

Het onderzoek valt uiteen in twee delen: productie en perceptie. Ten eerste zal er worden onderzocht hoe zowel mannen als vrouwen gebruik maken van de voornaamwoorden 'hen' en 'hun'. Daarnaast zal er in het tweede deel onderzoek worden gedaan naar hoe zowel mannen als vrouwen niet alleen grammaticale, maar ook ongrammaticale 'hen' en 'hun'-zinnen beoordelen op correctheid. Afhankelijk van het antwoord op de vraag of er een taalverandering gaande is, kunnen er bij deze onderdelen verschillende sub-vragen gesteld worden:

	Als variabele = stabiel	Als variabele = veranderlijk.
Productie	Onderzoeksvraag 1: Houden vrouwen zich meer aan de normen dan mannen?	Onderzoeksvraag 1: Gebruiken vrouwen meer 'hen' dan 'hun'? Onderzoeksvraag 2: Gebruiken vrouwen meer 'hen' dan mannen?
Perceptie	Onderzoeksvraag 2: Houden vrouwen zich meer aan de normen dan mannen?	Onderzoeksvraag 3: Bestempelen vrouwen het gebruik van 'hun' vaker als incorrect dan het gebruik van 'hen'? Onderzoeksvraag 4: Bestempelen vrouwen het gebruik van 'hun' vaker als incorrect dan mannen?

Tabel 2: Onderzoeksvragen.

Deze onderzoeksvragen hangen samen met een aantal hypothesen. Deze zullen in het volgende hoofdstuk besproken worden.

3.2 Hypothesen

Als blijkt dat de 'hen'-'hun'-variabele stabiel is, verwachten we vanuit principe 1 van de Gender Paradox dat vrouwen meer standaardtalige vormen gebruiken dan mannen. Dat bleek bijvoorbeeld uit onderzoek van Labov, waarin hij keek naar de varianten [n] en [ŋ] voor de variabele (ing) en waaruit bleek dat mannen de niet-standaard variant veel vaker gebruikt dan vrouwen. Kijkend naar het probleem van 'hen' en 'hun' is de verwachting zodoende dat vrouwen zich meer aan de normen zullen houden dan mannen; zowel in hun productie als in hun perceptie. Samengevat leidt dit tot de volgende hypothese:

Hypothese 1: Vrouwen houden zich meer aan de normen dan mannen.

Als echter blijkt dat er verandering optreedt wat 'hen' en 'hun' betreft, zijn de hypothesen anders. We hebben dan hoogstwaarschijnlijk te maken met een *change from above*: de 'hen'-'hun'-variabele is immers *overtly prescribed* en een dergelijke verandering zou plaatsvinden op een relatief hoog niveau van sociaal bewustzijn. Uit de theorie is naar voren gekomen dat vrouwen bij *change from above*, meer dan mannen, een voorkeur hebben voor prestigevormen. Dat bleek

bijvoorbeeld uit het overnemen van de uitspraaknorm (r) in New York City (Labov, 1966), de omkering van de Parijse Chain Shift (Lenning, 1978) en de *raising* van /ɛ/ van [a] naar [e] in Belfast (Milroy & Milroy, 1985). Ook is naar voren gekomen dat niet alleen de gezaghebbende ANS, maar ook de Nederlandse Taalunie en Onze Taal stellen dat ‘hen’ stilistisch gezien hoger wordt gewaardeerd dan ‘hun’. De Rooij (1990) stelde dat de normen verschuiven richting ‘hen’ en dat ‘hen’ ook langzaam doordringt tot de spreektaal. Dit leidt tot de volgende vier hypothesen:

- Hypothese 1:* Vrouwen maken meer gebruik van ‘hen’ dan van ‘hun’.
Hypothese 2: Vrouwen maken meer gebruik van ‘hen’ dan mannen.
Hypothese 3: Vrouwen bestempelen het gebruik van ‘hun’ vaker als incorrect dan het gebruik van ‘hen’.
Hypothese 4: Vrouwen bestempelen het gebruik van ‘hun’ vaker als incorrect dan mannen.

4. Methode

In dit hoofdstuk zal de methode die voor dit onderzoek is gebruikt worden besproken. Allereerst zal er worden ingegaan op de gebruikte participanten, vervolgens zal de test worden toegelicht en tot slot zal de mechaniek aan bod komen.

4.1 Participanten

Om antwoord te kunnen geven op de vraag of de ‘hen’-‘hun’-variabele aan verandering onderhevig is, zijn er participanten uit twee verschillende leeftijdsgroepen gebruikt: als er inderdaad verandering optreedt, verwachten we immers een leeftijdseffect te zien. Deze groep participanten is daarnaast, om antwoord te kunnen geven op de vraag of er genderverschillen optreden in het geval van ‘hen’ en ‘hun’, verdeeld naar geslacht. In totaal deden er 60 proefpersonen mee.

	Vrouw	Man
Jong	19 (gemiddelde leeftijd: 21:2)	9 (gemiddelde leeftijd: 21:1)
Oud	17 (gemiddelde leeftijd: 45:6)	15 (gemiddelde leeftijd: 49:0)

Tabel 3: verdeling van participanten naar leeftijd en geslacht.

Bij de selectie van de participanten werd er allereerst gekeken of zij binnen de vastgestelde leeftijdscategorieën vielen. Omdat het me zinnig leek om in dit onderzoek te kijken naar twee groepen die qua leeftijd niet al te dicht bij elkaar lagen, zijn die leeftijdscategorieën vastgesteld op 16-25 jaar en 40-60 jaar. Ook waren er een aantal participanten van 32 en 33 jaar oud: omdat zij qua levensfase beter aansloten bij de oudere groep participanten dan bij de jongere groep, zijn zij bij de oudere groep ingedeeld (Eckert, 1989).

Bij de jongere groep was het daarnaast van belang dat de participanten niet meer op de middelbare school zaten: in het middelbaar onderwijs wordt de hen/hun regel immers nog altijd onderwezen en aangezien er in dit onderzoek wordt gekeken naar intuïties, en niet naar normkennis, zou dit de resultaten negatief kunnen beïnvloeden. De ondergrens voor de jongste leeftijdsgroep lag dus wel op 16 jaar, maar zestienjarigen die nog op de middelbare school zaten, werden desalniettemin uitgesloten van het onderzoek. Omdat de test schriftelijk werd afgenomen (zie hoofdstuk 4.2), moesten dyslecten helaas eveneens worden uitgesloten.

Omdat het in dit onderzoek gaat om moedertaalintuïties, was het tevens belangrijk dat alle participanten het Nederlands als eerste taal hadden geleerd. Hierop werd zodoende ook geselecteerd. Het opleidingsniveau is in alle groepen bovendien zo gelijkmatig mogelijk gehouden zodat de effecten van gender en leeftijd zo min mogelijk werden beïnvloed.

4.2 De test

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een test die bestaat uit twee delen: het eerste deel testte de productie van de participanten, het tweede de perceptie. Natuurlijk zou het idealer zijn geweest als

er naast een test gebruik was gemaakt van spontane spraak (dergelijke data geeft immers de meest betrouwbare indruk van hoe een moedertaal in werkelijkheid wordt gebruikt) maar door de beperkte tijd was dit helaas niet haalbaar. In plaats daarvan is ervoor gekozen om gebruik te maken van een test met een vrij krappe tijdslimiet: zo werden de participanten er tijdens het invullen toe gedwongen om af te gaan op hun eerste ingeving en hadden ze geen tijd om zich te beroepen op hun normkennis. Op die manier kan het werkelijke gebruik van ‘hen’ en ‘hun’ toch zichtbaar worden. Om te voorkomen dat de participanten op het internet op zoek zouden gaan naar de officiële grammaticaregels, is besloten om de test niet online aan te bieden, maar om de participanten een papieren versie te laten invullen.

De eerste test bestond uit vijftien *multiple choice* invuloefeningen waarbij de participanten telkens konden kiezen uit drie voornaamwoorden: zij/ze, hen en hun. De keuzemogelijkheid ‘zij/ze’ naast ‘hen’ en ‘hun’ komt voort uit het feit dat ‘zij’ en ‘ze’ soms ook in objectpositie voor kunnen komen: zij zijn de onbeklemtoonde varianten (De Rooij, 1990). De keuze voor *multiple choice* ten gunste van open vragen is gemaakt om het de proefpersonen onmogelijk te maken om terug te vallen op de eigennamen die zijn gegeven in de context, of om te voorkomen dat er andere fouten van dien aard zouden worden gemaakt. Tevens zou er voor een test met open vragen meer tijd moeten worden gegeven, en die extra tijd zou de participant kunnen gebruiken om zijn normkennis te raadplegen. Aangezien het in dit onderzoek gaat om moedertaalintuïties, en niet om normkennis, moest dit voorkomen worden. Een *multiple choice*-test biedt hier uitkomst.

Één invulzin bestond vaak uit twee delen: één contextvormend gedeelte en vervolgens het deel waarin het voornaamwoord was weggelaten. De instructie die de participanten bij deze test kregen, was dat zij het voornaamwoord moesten omcirkelen dat zij zelf op de plaats in kwestie zouden gebruiken. Er werd dus expliciet naar hun eigen gebruik gevraagd, en niet naar hun normkennis. Omdat ‘hen’ en ‘hun’ enkel kunnen verwijzen naar personen, werd er in de context altijd meer dan één persoon genoemd. Op die manier kon er geen misverstand over bestaan dat het in te vullen voornaamwoord sowieso één van de drie gegeven mogelijkheden was.

Tien van de vijftien invuloefeningen richtten zich op het gebruik van ‘hen’ en ‘hun’ in objectsvorm; de overige vijf zinnen waren fillers en bevroegen het voornaamwoord in subjectpositie (“hun hebben”) – een ander taalverschijnsel waar veel Nederlanders moeite mee hebben. Van de tien targetzinnen gingen er, volgens de regel, vijf met ‘hen’ en vijf met ‘hun’. Bij het opstellen van de targetzinnen is er bovendien rekening mee gehouden dat de zinnen zo divers mogelijk waren: zo staat de invulplaats binnen de ‘hen’-zinnen twee keer op de plaats van het lijdend voorwerp en twee keer na een voorzetsel. Ook komt er één keer een vaste uitdrukking voor.

De testzinnen waren als volgt:

‘hen’-zinnen:

1. Dit oorlogsmonument is opgericht ter gedachtenis aan ___ die vielen.
2. Ik kon dit jaar met Kerstmis niet bij mijn ouders zijn, maar ik heb veel aan ___ gedacht.
3. Heb je het nieuwe nummer van Coldplay al gehoord? Ik heb ___ al een keer live gezien, maar als ze nog eens naar Nederland komen, wil ik zeker nog een keer!
4. Ik heb zomaar het gevoel dat Arie en Henk ongeluk brengen. Altijd als ik naar ___ toe ga, gaat er iets mis.
5. Vanmorgen heb ik het vuilnis buiten gezet. Mijn ouders zullen blij zijn dat ik iets voor ___ heb gedaan.

‘hun’-zinnen:

1. Wat heb jij Jan en Anna gegeven voor in hun nieuwe huis? Ik heb ___ een vaas cadeau gedaan.
2. Er zitten twee erg knappe meisjes in mijn klas. ___ is gevraagd mee te werken aan een fotoshoot.
3. Als je die harde muziek vervelend vindt, ga je zelf maar even met de burens praten. Er is ___ nu al honderd keer gevraagd of het wat zachter mag.

4. Erica en Maja waren ontzettend aan het treuzelen, dus zei ik ____ dat ze op moesten schieten.
5. Er was eerst tegen de leerlingen gezegd dat de deadline op woensdag viel, maar later werd ____ gevraagd om de opdrachten een dag eerder in te leveren.

Voor deze eerste test hadden de participanten, gebaseerd op een kleine pretest, twee minuten de tijd. Participanten die de test niet binnen de tijdslimiet afronden, werden uitgesloten van dit deel van het onderzoek.

De tweede test bestond uit vijftien zinnen, zeven correct, acht incorrect, die de participanten dienden te beoordelen op correctheid door middel van een likertschaal. De likertschaal is vastgesteld op drie punten: de participanten konden de zin dus beoordelen als correct of incorrect, maar ze konden er ook voor kiezen om de optie 'ik weet het niet' aan te kruisen. De reden waarom ervoor gekozen is om een driepuntsschaal te gebruiken, en niet de gebruikelijke vijfpuntsschaal, is dat er voor het kiezen van een bepaalde nuance (zoals dat wel kan bij een vijfpuntsschaal, en niet bij een driepuntsschaal) meer tijd nodig is, en dat de participant die tijd ook kan benutten om zijn normkennis te raadplegen. Omdat het in dit onderzoek dus gaat om moedertaalintuïties, en niet om normkennis, moest dit voorkomen worden. Een driepuntsschaal biedt dan een uitkomst.

Er is ook overwogen om de participanten slechts de keuze uit 'correct' en 'incorrect' te bieden, maar een tussenoptie bleek toch essentieel. De reden daarvoor is dat als er geen tussenoptie is, de participant wordt gedwongen om te gokken zodra hij op een bepaalde vraag geen antwoord weet. Dit zou de resultaten van het onderzoek negatief kunnen beïnvloeden.

Ook in deze vragenlijst zijn vijf fillers verwerkt, die ook hier ingingen op het gebruik van het voornaamwoord in subjectspositie. Van de tien overgebleven zinnen waren er vijf correct en vijf incorrect, en ook hier gingen er, volgens de regels, vijf met 'hen' en vijf met 'hun'. Ook bij deze test is er rekening mee gehouden dat de zinnen zo divers mogelijk waren: zo zijn er vijf zinnen met een meewerkend voorwerp, twee zinnen met een lijdend voorwerp en drie zinnen met een voorzetsel. Bij deze zinnen werd geen context aangeboden omdat de targetzinnen zo zijn gekozen dat de aanwezigheid van een context hen niet meer of minder correct zou maken. De voornaamwoorden waren vet gedrukt om de participanten zich daarop te laten focussen.

De testzinnen waren als volgt:

'hen'-zinnen:

1. Ik heb **hen** gisteren voorbij zien komen.
2. Met **hun** heb ik vroeger op school gezeten.
3. De docent was ongelofelijk kwaad op **hun**.
4. Ik heb dat boek vorige week al aan **hen** gegeven.
5. Ik heb geen idee of ik **hen** ken.

'hun'-zinnen:

1. Ik dacht dat ik **hen** dat gisteren al had gevraagd
2. Er is **hun** verteld dat ze moesten wachten bij de ingang.
3. Volgens mij is de drank **hun** naar het hoofd gestegen.
4. Ik heb het **hen** gezegd, maar ze wilden niet luisteren.
5. Ik wens **hen** het allerbeste.

Deze test vraagt weliswaar naar waardeoordelen, maar ook hier was het niet de bedoeling dat de participanten zich beriepen op hun normkennis. Het ging erom dat de participanten de zinnen beoordeelden naar hun eigen intuïtie. Omdat de zinnen in deze tweede test een stuk korter waren dan die in de eerste, kregen de participanten slechts één minuut de tijd om de vragenlijst in te vullen. Ook deze tijdslimiet is vastgesteld door middel van een kleine pretest. Participanten die de test niet binnen de tijdslimiet afronden, werden uitgesloten van dit deel van het onderzoek.

4.3 Procedure

Aangezien de participant niet op zoek mocht gaan naar de officiële regels betreffende ‘hen’ en ‘hun’, werd het onderwerp van het onderzoek geheim gehouden tot het moment dat de participant de test voor zich kreeg. In de instructie, die de participant als eerste kreeg uitgereikt, werd het onderwerp van het onderzoek wel prijsgegeven. Daarnaast werd de participant gewezen op het feit dat er voor iedere vragenlijst een tijdslimiet gold en dat de participant zou worden uitgesloten als hij de test niet binnen die limiet voltooide. Ook werd er benadrukt dat het belangrijk was dat de participant af ging op zijn eerste ingeving, en niet op zijn normkennis. Tot slot diende de participant een aantal gegevens in te vullen, waaronder zijn leeftijd en geslacht. Dit was van belang voor het coderen van de resultaten.

Bij het uitreiken van de eerste vragenlijst werden de invuloefeningen aanvankelijk bedekt, zodat de invuloefeningen onzichtbaar waren en de participant alleen de instructie kon lezen. Zodra de participant die instructie begreep, mocht hij de vragenlijst onthullen en begon de tijd te lopen. Voor de eerste vragenlijst kregen de participanten twee minuten de tijd. Als zichtbaar werd dat de participant in tijdnood kwam, werd hij er bij één minuut, dertig seconden en tien seconden voor het einde op gewezen hoeveel tijd hij nog over had. Participanten die de test niet binnen de tijdslimiet afrondden, werden uitgesloten van dit deel van het onderzoek: zij hadden dan immers teveel tijd besteed aan het raadplegen van hun normkennis in plaats van te vertrouwen op hun intuïtie. Zij waren wel vrij om deel te nemen aan het tweede gedeelte van het onderzoek.

In het geval van de tweede vragenlijst was de mechaniek hetzelfde als bij de eerste: de vragen werden eerst afgedekt zodat de participant alleen zicht had op de instructies, en met het onthullen van de vragen begon de tijd te lopen. Voor de tweede vragenlijst kregen de participanten slechts één minuut de tijd. Als duidelijk werd dat de participant in tijdnood kwam, werd hij er bij dertig en tien seconden voor het einde op gewezen hoeveel tijd hij nog over had. Participanten die de test niet binnen de tijdslimiet afrondden, werden uitgesloten van dit deel van het onderzoek. Als zij de eerste vragenlijst wel binnen de tijd hadden afgerond, werd dat onderdeel wel meegenomen in de resultaten.

De tests werden voor zover mogelijk afgenomen in een rustige omgeving die voor de participanten vertrouwd was. Op die manier konden zij zich het best concentreren op de test en was de kans dat ze die binnen de vastgestelde tijdslimiet zouden voltooien het grootst.

4.4 Analyse van de data

Van de data zal met behulp van SPSS een statistische analyse gemaakt worden. De analyse die zal worden uitgevoerd, is een univariante variantieanalyse: een toets die kan worden toegepast bij de analyse van één afhankelijke variabele. Met behulp van deze analyse zal er worden onderzocht of er statistisch significante leeftijds- en gendereffecten optreden.

5. Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van het onderzoek worden besproken. Allereerst zal er worden gekeken naar de resultaten van de eerste vragenlijst; pas daarna zullen de resultaten van de tweede vragenlijst aan bod komen.

5.1 Test 1

Zoals in sectie 4.1 reeds is vermeld, deden er aan het onderzoek in totaal 60 participanten mee. In het geval van de eerste vragenlijst gold dat 11 participanten de lijst niet binnen de tijdslimiet konden voltooien en zodoende van het onderzoek moesten worden uitgesloten. Van die 11 participanten kwam de overgrote meerderheid, namelijk 10 van hen, uit de oudere leeftijdsgroepen. Deze proefpersonen leken er meer dan de jongeren moeite mee te hebben om te vertrouwen op hun intuïtie en daarbij hun normoordelen te negeren. Zij wilden de test graag ‘goed’³ maken. Wellicht

³ Ik zeg hier ‘goed’, tussen aanhalingstekens, omdat volgens de ANS het door elkaar gebruiken van ‘hen’ en ‘hun’ niet als foutief mag worden aangemerkt. Dat betekent dus eigenlijk dat de test niet ‘goed’ of ‘slecht’ gemaakt kon worden.

kunnen we hieruit concluderen dat oudere sprekers linguïstisch onzekerder zijn.

De verdeling van de participanten is zodoende als volgt:

	Vrouw	Man
Jong	18 (gemiddelde leeftijd: 20:1)	9 (gemiddelde leeftijd: 21:1)
Oud	13 (gemiddelde leeftijd: 45:2)	9 (gemiddelde leeftijd: 50:9)

Tabel 4: aantal participanten dat deelnam aan de eerste vragenlijst, verdeeld naar leeftijd en geslacht.

In de tabellen hieronder is zichtbaar hoe vaak welke participanten in welke zinnen kozen voor welk voornaamwoord. De resultaten van de ‘hen’-zinnen en die van de ‘hun’-zinnen zijn hier uit elkaar gehaald en bovendien omgerekend naar procenten. In de eerste tabel staan de cijfers die gelden voor de ‘hen’-zinnen; in de tweede tabel staan de cijfers die gelden voor de ‘hun’-zinnen.

	zij/ze				hen				hun			
	Vrouw		Man		Vrouw		Man		Vrouw		Man	
	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud
Zin 1	33,3	30,8	66,7	22,2	66,7	61,5	33,3	66,7	0	7,7	0	11,1
Zin 3	11,1	7,7	22,2	33,3	83,3	69,2	44,4	55,5	5,6	23,1	33,3	11,1
Zin 7	55,5	46,2	44,4	33,3	38,9	30,8	33,3	66,7	5,6	23,1	22,2	0
Zin 12	11,1	15,4	0	33,3	55,5	61,5	55,5	33,3	33,3	23,1	44,5	33,3
Zin 13	27,8	0	44,4	33,3	55,5	38,5	22,2	33,3	16,7	61,5	33,3	33,3

Tabel 5: Aantal keren dat participanten kozen voor **zij/ze**, **hen** en **hun**, verdeeld naar leeftijd en geslacht, omgerekend naar procenten. Het normatieve antwoord op deze zinnen is ‘hen’.

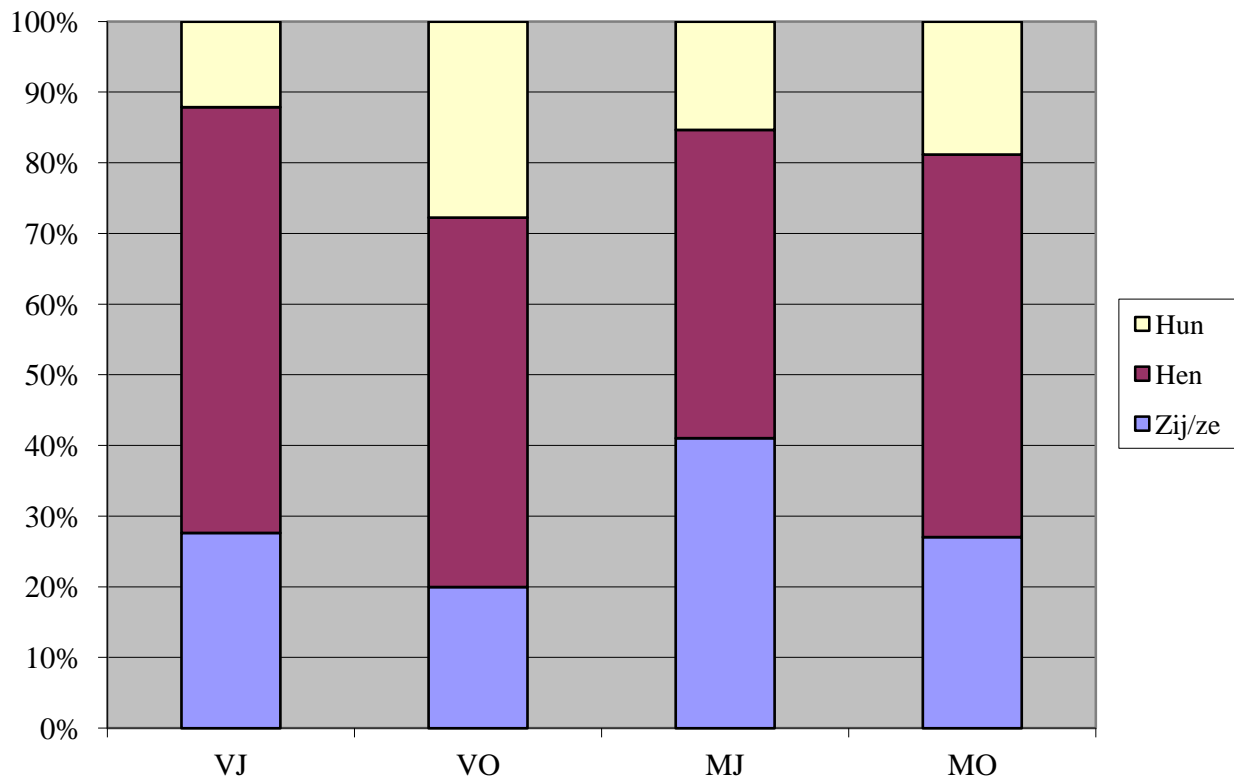
	zij/ze				hen				hun			
	Vrouw		Man		Vrouw		Man		Vrouw		Man	
	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud
Zin 2	5,6	15,4	11,1	22,2	38,9	23,0	55,5	33,3	55,5	61,5	33,3	44,4
Zin 6	11,1	23,1	22,2	0	50,0	61,5	44,4	66,7	38,9	15,4	33,3	33,3
Zin 8	0	7,7	11,1	11,1	33,3	38,5	55,5	33,3	66,7	53,8	33,3	55,5
Zin 10	5,6	30,8	0	22,2	50,0	46,2	88,9	55,5	44,4	23,1	11,1	22,2
Zin 15	5,6	30,8	11,1	11,1	33,3	61,5	77,8	88,9	61,1	7,7	11,1	0

Tabel 6: Aantal keren dat participanten kozen voor **zij/ze**, **hen** en **hun**, verdeeld naar leeftijd en geslacht, omgerekend naar procenten. Het normatieve antwoord op deze zinnen is ‘hun’.

De gemiddelden van de vier groepen (mannen, vrouwen, ouderen en jongeren) wat de ‘hen’-zinnen betreft, zijn hieronder in zowel een tabel als in een grafiek weergegeven:

	Zij/ze			Hen			Hun		
	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld
Jong	27,8	35,6	31,7	60,6	37,8	48,9	12,2	13,3	12,8
Oud	20,0	31,2	25,6	52,4	51,2	51,8	27,8	17,8	22,8
Gemiddeld	23,8	33,4		56,6	44,6		20,0	15,6	

Tabel 7: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de zinnen waarop het normatieve antwoord ‘hen’ was.

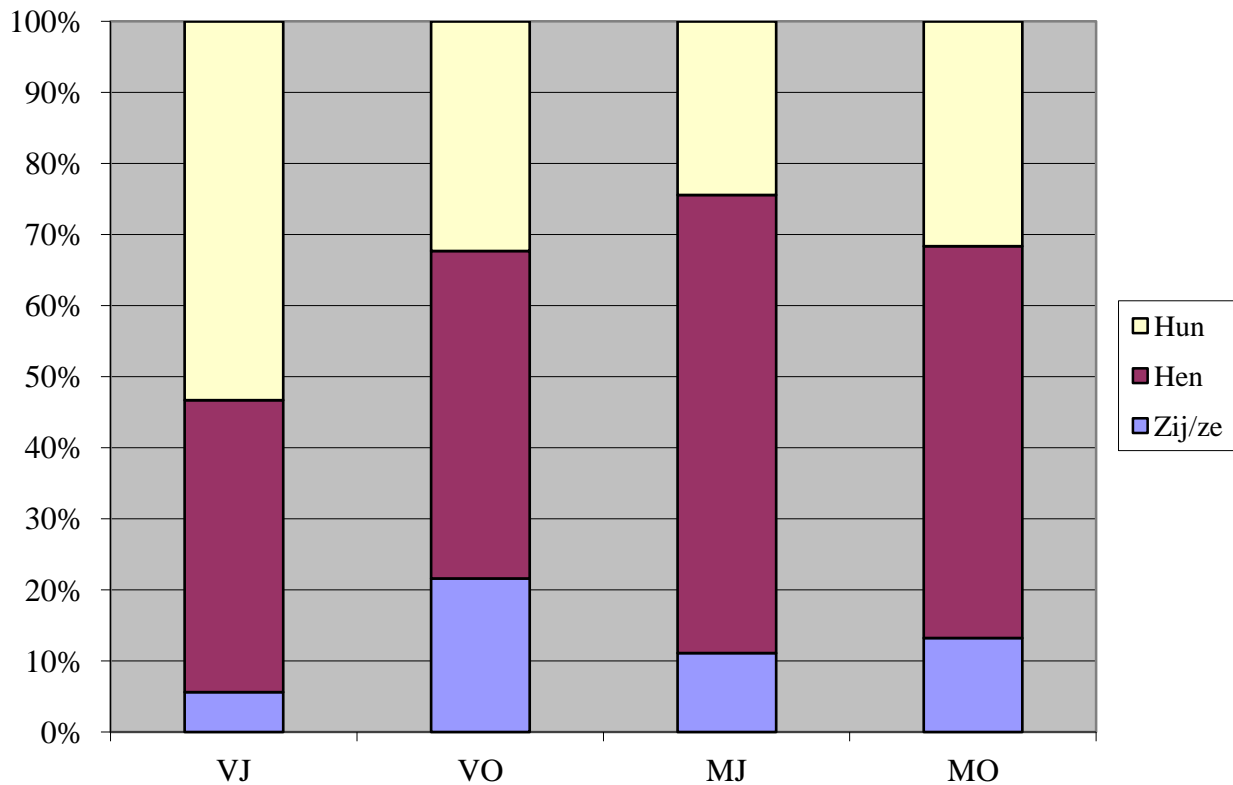

Grafiek 1: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de 'hen'-zinnen.

De gemiddelden van de vier groepen (mannen, vrouwen, ouderen en jongeren) wat de 'hun'-zinnen betreft, zijn als volgt:

	Zij/ze			Hen			Hun		
	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld
Jong	5,6	11,1	8,4	41,1	64,4	52,8	53,3	24,4	38,9
Oud	21,6	13,3	17,5	46,1	55,5	50,8	32,3	31,8	32,1
Gemiddeld	13,6	12,2		43,6	59,9		42,8	28,1	

Tabel 8: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de zinnen waarop het normatieve antwoord 'hun' was.

Grafiek 2: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de ‘hun’-zinnen.

5.2 Test 2

In het geval van de tweede vragenlijst gold dat eveneens 11 participanten de lijst niet binnen de tijdslimiet konden voltooien en zodoende van het onderzoek moesten worden uitgesloten. Ook hier gold dat voor tien ouderen en slechts één jongere. De verdeling van de participanten is zodoende als volgt:

	Vrouw	Man
Jong	18 (gemiddelde leeftijd: 21:3)	9 (gemiddelde leeftijd: 21:1)
Oud	12 (gemiddelde leeftijd: 44:7)	10 (gemiddelde leeftijd: 49:4)

Tabel 9: aantal participanten dat deelnam aan de tweede vragenlijst, verdeeld naar leeftijd en geslacht.

In de tabel hieronder is zichtbaar hoe vaak welke participanten in welke zinnen kozen welk oordeel velden. De resultaten van de incorrecte zinnen en die van de correcte zinnen zijn hier uit elkaar gehaald en bovendien omgerekend naar procenten. In de eerste tabel staan de cijfers die gelden voor de incorrecte zinnen; in de tweede tabel staan de cijfers die gelden voor de correcte zinnen.

	Incorrect				Neutraal				Correct			
	Vrouw		Man		Vrouw		Man		Vrouw		Man	
	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud
Zin 3	33,3	41,7	33,3	10	27,8	0	11,1	20	38,9	58,3	55,5	70
Zin 5	88,9	75,0	66,7	100	5,6	0	0	0	5,6	25,0	33,3	0
Zin 8	66,7	41,7	44,4	80	11,1	16,7	22,2	0	22,2	41,7	33,3	20
Zin 11	33,3	50,0	22,2	20	16,7	0	22,2	0	50,0	50,0	55,5	80
Zin 14	27,8	33,3	22,2	80	22,2	0	22,2	10	50,0	66,7	66,7	10
Gemiddeld	50,0	48,3	37,8	58,0	16,7	3,3	15,5	6,0	33,3	48,3	48,9	36,0

Tabel 10: Aantal keren dat participanten kozen voor **correct**, **neutraal** of **incorrect**, verdeeld naar leeftijd en geslacht, berekend in procenten. Het normatieve antwoord op deze zinnen is ‘incorrect’.

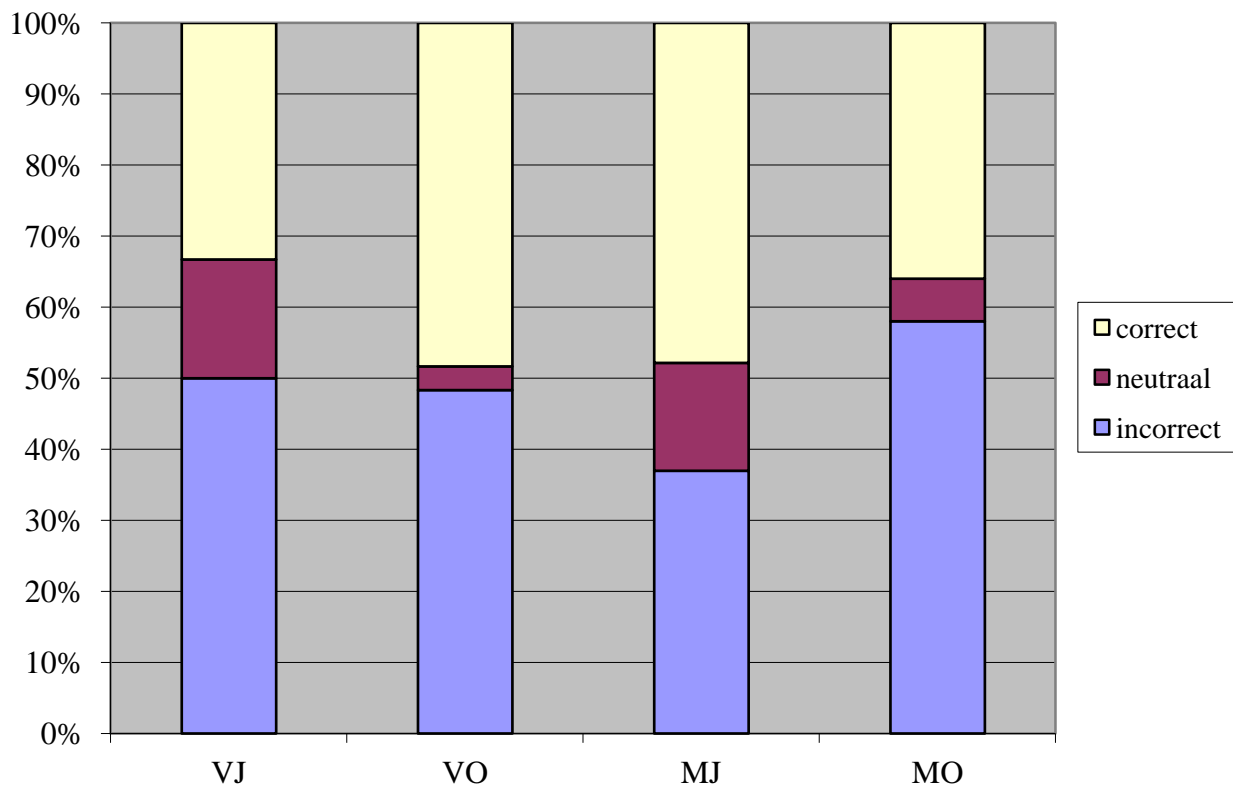
	Incorrect				Neutraal				Correct			
	Vrouw		Man		Vrouw		Man		Vrouw		Man	
	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud	Jong	Oud
Zin 1	11,1	33,3	11,1	40	38,9	0	33,3	10	50,0	66,7	55,5	50
Zin 4	27,8	25,0	33,3	20	11,1	16,7	11,1	20	61,1	58,3	55,5	60
Zin 9	61,1	50,0	44,4	40	22,2	8,3	22,2	30	16,7	41,7	33,3	30
Zin 10	5,6	16,7	0	10	11,1	8,3	11,1	10	83,3	75,0	88,9	80
Zin 13	5,6	33,3	11,1	30	22,2	0	0	0	72,2	66,7	88,9	70
Gemiddeld	22,2	31,7	20,0	28,0	21,1	6,7	15,5	14,0	56,7	61,7	64,4	58,0

Tabel 11: Aantal keren dat participanten kozen voor **correct**, **neutraal** of **incorrect**, verdeeld naar leeftijd en geslacht, berekend in procenten. Het normatieve antwoord op deze zinnen is 'correct'.

De gemiddelden van de vier groepen (mannen, vrouwen, ouderen en jongeren) wat de incorrecte zinnen betreft, zijn hieronder in zowel een tabel als in twee staafgrafieken weergegeven:

	incorrect			neutraal			correct		
	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld
Jong	50,0	37,8	43,9	16,7	15,5	16,1	33,3	48,9	41,1
Oud	48,3	58,0	53,2	3,3	6,0	4,7	48,3	36,0	42,2
Gemiddeld	49,2	47,9		10,0	10,8		40,8	42,5	

Tabel 12: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de zinnen waarop het normatieve antwoord 'incorrect' was.

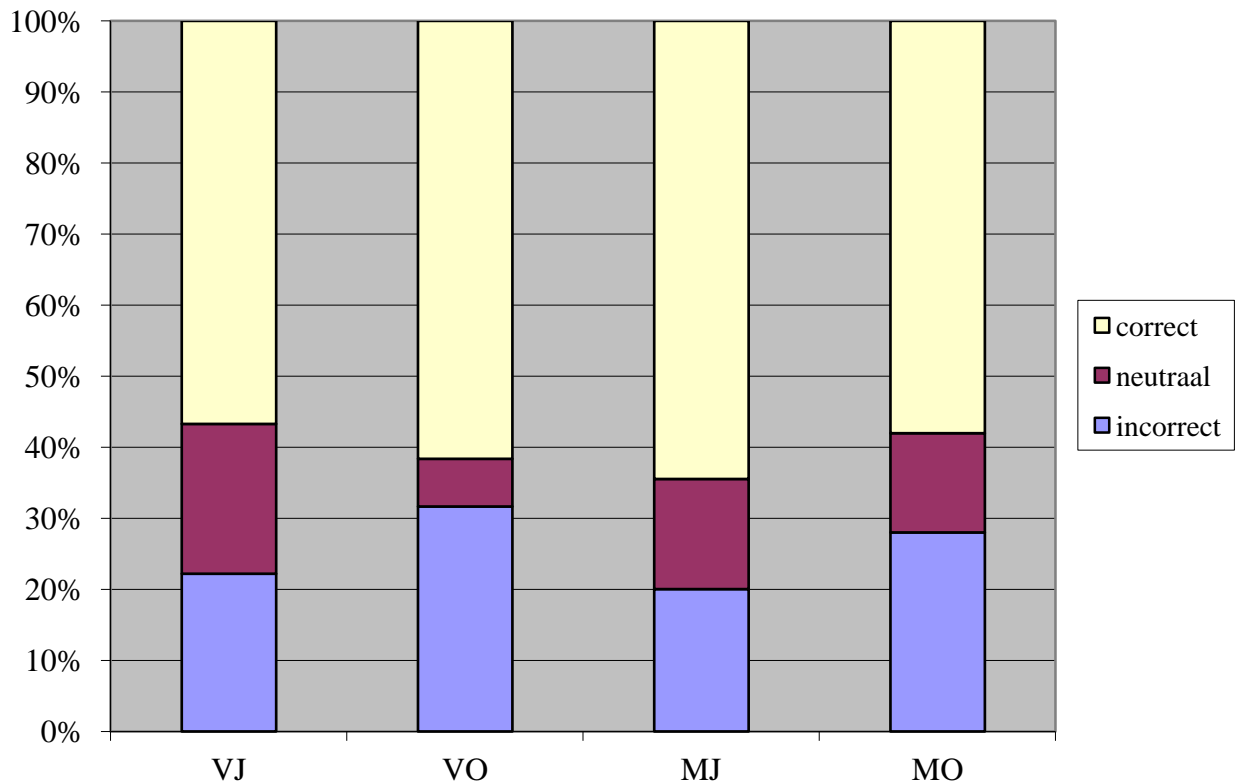

Grafiek 3: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de incorrecte zinnen.

De gemiddelden van de vier groepen (mannen, vrouwen, ouderen en jongeren) wat de correcte zinnen betreft, zijn als volgt:

	incorrect			neutraal			correct		
	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld	vrouw	man	gemiddeld
Jong	22,2	20,0	21,1	21,1	15,5	18,3	56,7	64,4	60,6
Oud	31,7	28,0	29,9	6,7	14,0	10,4	61,7	58,0	59,9
Gemiddeld	26,9	24,0		13,9	14,8		59,2	61,2	

Tabel 13: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de zinnen waarop het normatieve antwoord 'correct' was.

Grafiek 4: De gemiddelden van de vier verschillende testgroepen aangaande de incorrecte zinnen.

5.3 Statistiek

In de onderstaande secties wordt de uitgevoerde statistische analyse zichtbaar. Allereerst is er een analyse uitgevoerd op de jonge versus de oude leeftijdsgroep; vervolgens zijn de mannen met de vrouwen vergeleken.

5.3.1 Jong vs. Oud

Gebruik van 'hen':

Leeftijdsgroep	Mean	Std. Deviation	N
Jong	43,21	14,091	28
Oud	44,07	14,809	27
Total	43,64	14,320	55

Tabel 14: Het gebruik van 'hen' binnen de jonge en oude leeftijdsgroepen

Source	Type III Sum of squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	10,161 ^a	1	10,161	,049	,826
Intercept	104730,161	1	104730,161	501,755	,000
Leeftijdsgroep	10,161	1	10,161	,049	,826
Error	11062,566	53	280,728		
Total	115800,000	55			
Corrected total	11072,727	54			

Tabel 15: a. R squared = ,001 (Adjusted R Squared = -,018)

Gebruik van 'hun':

Leeftijdsgroep	Mean	Std. Deviation	N
Jong	21,79	14,154	28
Oud	22,59	18,312	27
Total	22,18	16,181	55

Tabel 16: Het gebruik van 'hun' binnen de jonge en oude leeftijdsgroepen

Source	Type III Sum of squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	8,949 ^a	1	8,949	,034	,855
Intercept	27070,767	1	27070,767	101,545	,000
Leeftijdsgroep	8,949	1	8,949	,034	,855
Error	14129,233	53	266,589		
Total	41200,000	55			
Corrected total	14138,182	54			

Tabel 17: a. R squared = ,001 (Adjusted R Squared = -,018)

5.3.2 Vrouwen vs. Mannen

Het aantal correcte antwoorden gegeven in test 1:

Geslacht	Mean	Std. Deviation	N
Vrouw	5,06	2,250	31
Man	3,67	1,879	18
Total	4,55	2,209	49

Tabel 18: Het aantal correcte antwoorden gegeven in test 1 door vrouwen en mannen

Source	Type III Sum of squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	22,251 ^a	1	22,251	4,936	,031
Intercept	868,129	1	868,129	192,580	,000
Leeftijdsgroep	22,251	1	22,251	4,936	,031
Error	211,871	47	4,508		
Total	1249,000	49			
Corrected total	234,122	48			

Tabel 19: a. R squared = ,001 (Adjusted R Squared = -,018)

Het aantal correcte antwoorden gegeven in test 2:

Geslacht	Mean	Std. Deviation	N
Vrouw	5,33	1,709	30
Man	5,26	1,759	19
Total	5,31	1,710	49

Tabel 20: Het aantal correcte antwoorden gegeven in test 2 door vrouwen en mannen

Source	Type III Sum of squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	,057 ^a	1	,057	,019	,890
Intercept	1306,180	1	1306,180	437,407	,000
Leeftijdsgroep	,057	1	,057	,019	,890
Error	140,351	47	2,986		
Total	1520,000	49			
Corrected total	140,408	48			

Tabel 21 a. R squared = ,001 (Adjusted R Squared = -,018)

Het aantal correcte antwoorden gegeven in de twee tests samen:

Geslacht	Mean	Std. Deviation	N
Vrouw	9,32	3,967	34
Man	7,90	3,330	21
Total	8,78	3,770	55

Tabel 22: Het aantal correcte antwoorden gegeven in beide tests door vrouwen en mannen

Source	Type III Sum of squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	26,131 ^a	1	26,131	1,868	,177
Intercept	3853,186	1	3853,186	275,506	,000
Leeftijdsgroep	26,131	1	26,131	1,868	,177
Error	741,251	53	13,986		
Total	5009,000	55			
Corrected total	767,382	54			

Tabel 23: a. R squared = ,001 (Adjusted R Squared = -,018)

6. Analyse

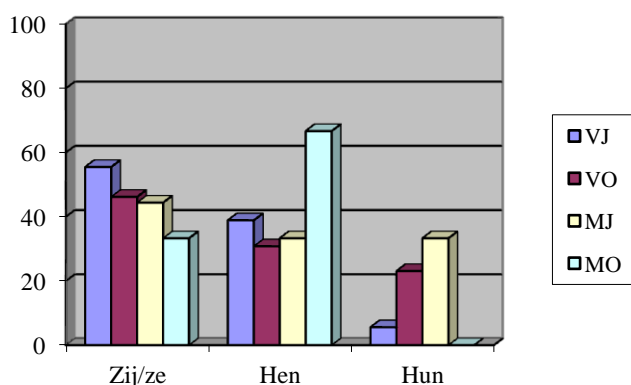
In dit hoofdstuk zullen de resultaten geanalyseerd en bediscussieerd worden. Allereerst zullen we kijken naar een aantal opvallende antwoordpatronen. Vervolgens zal de statistische analyse worden besproken en zal er worden bekeken of de hypothesen die in sectie 3 aan bod gekomen zijn, al dan niet uitkomen.

6.1 Opvallende antwoordpatronen

In dit hoofdstuk zal er gekeken worden naar een aantal vraagzinnen waarvan het antwoord opvallend afweek van de norm. Allereerst zal er worden gekeken naar opvallende antwoorden op de 'hen'-zinnen; vervolgens zullen achtereenvolgens de 'hun'-zinnen, de incorrecte zinnen en de correcte zinnen worden besproken. Ook zal er worden getracht een verklaring te geven voor deze afwijkende antwoordpatronen.

6.1.1 'Hen'-zinnen

Zin 7: Heb je het nieuwe nummer van Coldplay al gehoord? Ik heb ___ al een keer live gezien, maar als ze nog eens naar Nederland komen, wil ik zeker nog een keer!

Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is 'hen' het juiste voornaamwoord in deze zin. 'Ze' is in principe ook mogelijk, maar dit wordt aangemerkt als informeel taalgebruik.

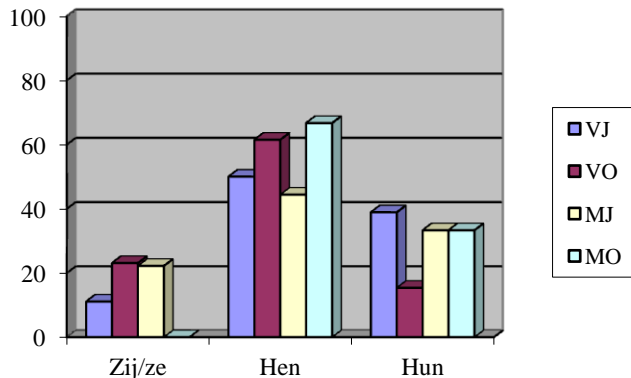
Onder de vrouwen en de groep jonge mannen kiest de meerderheid in het geval van deze zin voor 'zij/ze'. Er is ook een grote

groep participanten die kiest voor ‘hen’, al heeft alleen de oudere groep mannen daar een meerderheid. Dit antwoordpatroon komt zodoende niet overeen met de normen: er kiezen ongeveer evenveel participanten voor de onbeklemtoonde variant ‘zij/ze’ als voor ‘hen’.

De voorkeur voor ‘zij/ze’ zou kunnen komen doordat het voornaamwoord in deze zin verwijst naar een een abstract begrip (‘Coldplay’), en niet expliciet naar meerdere individuen. De onbeklemtoonde vorm ‘ze’ ligt dan wellicht meer voor de hand dan het correcte ‘hen’.

6.1.2 ‘Hun’-zinnen

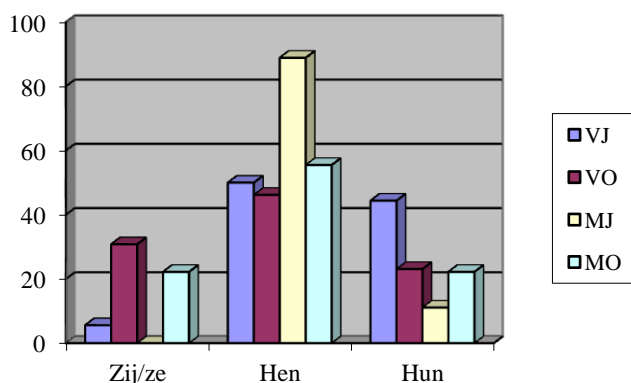
Zin 6: Er zitten twee erg knappe meisjes in mijn klas. ___ is gevraagd mee te werken aan een fotoshoot.

Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is ‘hun’ het enige juiste voornaamwoord in deze zin.

De meerderheid binnen alle groepen participanten kiest in dit geval voor het voornaamwoord ‘hen’, wat ingaat tegen de hierboven gegeven norm. Vooral de oudere leeftijdsgroep kiest minder vaak voor ‘hun’ dan voor ‘hen’. Onder de jongere participanten is het verschil minder groot.

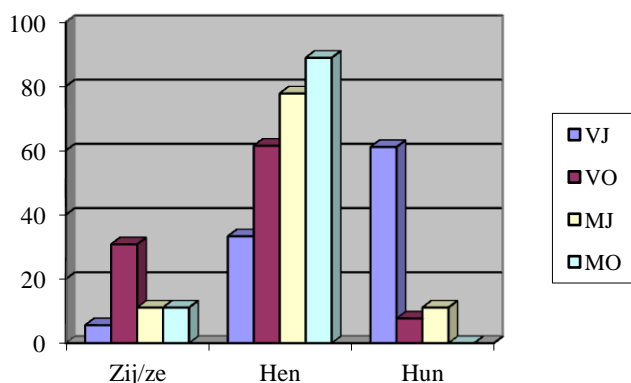
Zin 10: Erica en Maja waren ontzettend aan het treuzelen, dus zei ik ___ dat ze op moesten schieten.

Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is ‘hun’ het juiste voornaamwoord in deze zin. ‘Ze’ is in principe ook mogelijk, maar dit wordt aangemerkt als informeel taalgebruik.

De meerderheid binnen alle groepen participanten kiest in het geval van deze zin voor ‘hen’; wat niet in overeenstemming is met de normen. Vooral onder de jonge mannen is het percentage dat kiest voor ‘hen’ opvallend hoog.

Zin 15: Er was eerst tegen de leerlingen gezegd dat de deadline op woensdag viel, maar later werd ___ gevraagd om de opdrachten een dag eerder in te leveren.

Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is ‘hun’ het juiste voornaamwoord in deze zin. ‘Ze’ is in principe ook mogelijk, maar dit wordt aangemerkt als informeel taalgebruik.

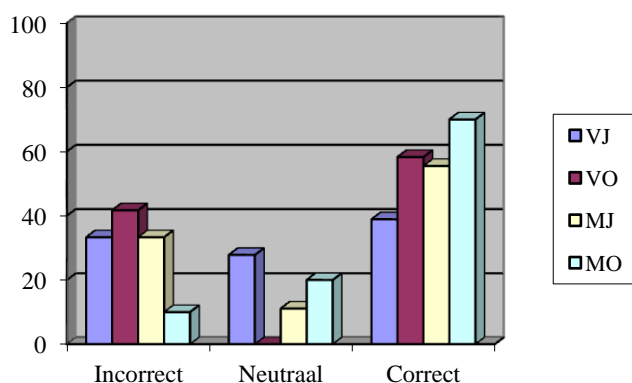
Onder de oudere groep vrouwen en de groep mannen kiezen de meeste participanten in deze zin voor ‘hen’, wat niet in overeenstemming is met de normen. Alleen

binnen de groep jonge vrouwen kiezen de meeste participanten voor ‘hun’. Ondanks dat ‘ze/zij’ in deze zin ook mogelijk is, geven niet veel proefpersonen de voorkeur aan deze optie: enkel de ouderen kiezen liever voor ‘ze/zij’ dan voor ‘hun’.

Het is zeer aannemelijk dat we bij alledrie deze zinnen te maken hebben met Smits’ (1991) ‘anti-hun-complex’: men kiest liever voor het op deze plaats hypercorrecte ‘hen’ dan het eigenlijk correcte ‘hun’. In het geval van de eerste zin zou het ook nog zo kunnen zijn dat de participanten liever kiezen voor ‘hen’ omdat ze ‘hun’ aan het begin van een zin teveel associeren met ‘hun’ als onderwerp, want dat is immers altijd fout. Het ‘anti-hun-complex’ lijkt mij hier echter de beste verklaring: mijns inziens is er niets anders dat het gebruik van ‘hen’ in de andere twee zinnen zou kunnen verklaren.

6.1.3 Incorrecte zinnen

Zin 3: Ik dacht dat ik hen dat gisteren al had gevraagd.

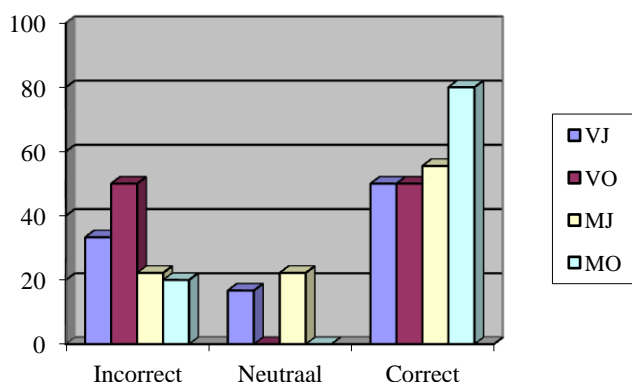

Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is deze zin incorrect. ‘Hen’ staat hier op de plaats van een meewerkend voorwerp: er zou zodoende ‘hun’ moeten staan.

Toch kiest binnen alle groepen de meerderheid voor ‘correct’, wat niet in overeenstemming is met de norm. Wellicht is het zo dat ook hier het ‘anti-hun-complex’ weer opspeelt (volgens mij is dat ook hier de meest logische verklaring), maar het zou ook kunnen dat de voorkeur voor ‘hen’ in deze zin

komt vanwege het feit dat het eigenlijke lijdend voorwerp (‘dat’) in deze bijzin onbeklemtoond is en zodoende, bij het ontleden van de zin, over het hoofd gezien wordt. Misschien dat de de participanten daarom een accusatief ‘missen’ en om die reden de voorkeur geven aan een accusatiefvorm, en niet aan een datiefvorm.

Zin 11: Ik heb het hen gezegd, maar ze wilden niet luisteren.

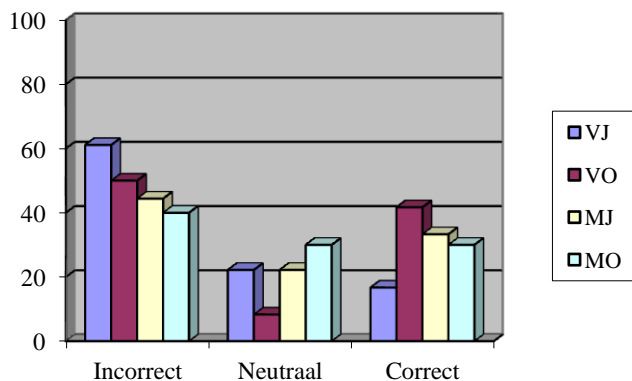
Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is deze zin incorrect. We hebben hier te maken met een meewerkend voorwerp en zodoende heeft het voornaamwoord ‘hen’ hier niet de correcte vorm.

Ondanks dat deze zin incorrect is, kiezen onder de mannen en de jongste groep vrouwen toch de meeste participanten voor ‘correct’. Enkel de oudere groep vrouwen wijkt hier af: de ene helft kiest voor ‘correct’, de andere helft voor ‘incorrect’.

Het is aannemelijk dat we ook hier weer te maken hebben met het ‘anti-hun-complex’, al kan het, net als in het geval van bovenstaande zin, zijn dat de participanten hier de voorkeur geven aan een accusatief omdat het daadwerkelijke lijdend voorwerp onbeklemtoond is.

6.1.4 Correcte zinnen

Zin 9: Volgens mij is de drank hun naar het hoofd gestegen.

Volgens de regels van de ANS, de Taalunie en Onze Taal is deze zin correct. We hebben hier te maken met een meewerkend voorwerp, en zodoende heeft 'hun' hier de juiste vorm.

Desondanks kiest binnen alle groepen de meerderheid van de participanten hier voor 'incorrect'. Het antwoordpatroon van deze zin komt zodoende niet overeen met de norm, al is er ook een grote groep participanten die deze zin terecht als 'correct' beschouwt.

Waarschijnlijk hebben we ook hier te maken met het 'anti-hun-complex': het

lijdend voorwerp in deze zin ('het hoofd') is immers nadrukkelijk aanwezig en dus kan het niet zo zijn dat de participanten een accusatief 'missen'. Een andere verklaring kan er zodoende ook hier, mijns inziens, niet zijn.

6.1.5 Opvallend

Wat zowel uit de resultaten als uit de bovenstaande afwijkende antwoordpatronen blijkt, is dat participanten graag 'hen' gebruiken en 'hun' maar al te graag afkeuren. Zoals hierboven al vaak is opgemerkt, zou het kunnen dat het 'anti-hun-complex' hiervoor verantwoordelijk is, maar het is ook mogelijk dat dit 'hen'-gebruik te wijten is aan het design van het onderzoek. Het feit dat hier gebruik is gemaakt van een schriftelijke test zou, ondanks de gestelde tijdslimiet, van invloed kunnen zijn op de resultaten: in schriftelijk taalgebruik komt 'hen' immers meer voor dan in gesproken taal. Wellicht zijn er participanten geweest die zich in hun eerste indruk hebben laten leiden door het feit dat het hier om een schriftelijke test ging.

6.2 Statistische analyse

In deze sectie zal de statistische analyse van naderbij worden bekeken. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een univariante variantieanalyse, die kan worden toegepast bij de analyse van één afhankelijke variabele. Door middel van deze analyse is er onderzocht of er statistisch significante leeftijdseffecten en gendereffecten optraden.

Het leeftijdseffect dat in dit onderzoek optreedt, is blijkens de statistische analyse niet significant (zie tabellen 15 en 17). Binnen de jonge leeftijdscategorie werd er in 43% ($M = 43.32$, $SD = 14.09$) van de testzinnen gekozen voor 'hen'; binnen de oude leeftijdscategorie was dit 44% ($M = 44.07$, $SD = 14.81$). Dit verschil is niet significant ($p = .826$). Ook trad er geen significant verschil op ($p = .855$) in het gebruik van 'hun': de jonge leeftijdscategorie koos in 22% van de testzinnen voor 'hun' en voor de ouderen was dit 23%. Daaruit kunnen we concluderen dat de 'hen'-'hun'-variabele niet aan taalverandering onderhevig is. Om die reden zal de variabele hier worden behandeld als een stabiele variabele en zal slechts de hypothese overeenkomstig met de stabiele variabele hier besproken worden. Dat is de volgende:

Hypothese 1: Vrouwen houden zich meer aan de normen dan mannen.

Voor de productietest blijkt het inderdaad zo te zijn dat vrouwen vaker het juiste antwoord geven dan mannen: binnen de 'hen'-zinnen kiest gemiddeld 56,6% van de vrouwen voor 'hen', tegenover 44,6% van de mannen (zie tabel 7). Binnen de 'hun'-zinnen kiest 42,8% van de vrouwen voor 'hun' kiest, en van de mannen slechts 28,1% (zie tabel 8). In het geval van de perceptietest zijn de verschillen minder groot: bij de incorrecte zinnen kiest 49,2% van de vrouwen voor het juiste

antwoord; bij de mannen is dat 47,9% (zie tabel 12). Ook wat de correcte zinnen betreft, liggen de resultaten dicht bij elkaar: 59,2% van de vrouwen kiest voor het juiste antwoord, tegenover 61,2% van de mannen (zie tabel 13).

In het totaal aantal correcte antwoorden dat werd gegeven door vrouwen ($M = 9.32$, $SD = 3.97$) en door mannen ($M = 7.90$, $SD = 3.33$) is dan ook geen significant verschil gevonden ($p = .177$). De resultaten zijn echter anders als we de productie- en de perceptietests uit elkaar halen. Er werd namelijk wél een significant verschil ($p = .031$) gevonden in het aantal correcte antwoorden dat werd gegeven in de productietest alleen. Vrouwen kozen in test 1 vaker voor een normatief goed antwoord dan mannen. Voor de perceptietest geldt dit niet: het verschil in het aantal normatief correcte antwoorden gegeven door vrouwen ($M = 5.33$, $SD = 1.71$) en door mannen ($M = 5.26$, $SD = 1.76$) is niet significant ($p = .890$).

Er is kortom geen significant effect van geslacht waarneembaar op het aantal normatief correct beantwoorde vragen in beide tests samen, maar wel in de productietest alleen: daarin gaven de vrouwen significant vaker een normatief correct antwoord dan de mannen. De hierboven gegeven hypothese lijkt zodoende gedeeltelijk waar te zijn: vrouwen houden zich in de productie van hun zinnen (test 1) blijkbaar meer aan de normen dan mannen, maar doen dat niet in de beoordeling (test 2) van zinnen.

Met het antwoord op deze onderzoeksvraag, kunnen we terugkeren naar de vraag die centraal staat in dit onderzoek: hoe past het probleem van 'hen' en 'hun' binnen de Gender Paradox?

7. Conclusie

Concluderend kunnen we zeggen dat vrouwen zich in het geval van deze stabiele sociolinguïstische variabele **in hun productie** inderdaad vaker aan de normen houden dan mannen. Voor hun perceptie geldt dat ze zich niet meer aan de normen houden dan mannen. Met het antwoord op die onderzoeksvraag, kunnen we terugkeren naar de vraag die in dit onderzoek centraal staat: hoe past het probleem van 'hen' en 'hun' binnen de Gender Paradox?

Hieronder is de Gender Paradox, zoals geformuleerd in Labov (2001), opnieuw gegeven.

GP: **Women conform more closely than men to sociolinguistic norms that are overtly prescribed, but conform less than men when they are not.** (Labov, 2001)

De Gender Paradox voorspelt zodoende dat vrouwen zich meer dan mannen zullen houden aan normen die *overtly prescribed* zijn, maar zich minder dan mannen zullen houden aan normen die dat niet zijn. We kunnen de 'hen'-'hun'-variabele classificeren als zijnde een *overtly prescribed variable*: zoals we in sectie 2 gezien hebben, bestaan er immers expliciete voorschriften voor het gebruik van deze twee voornaamwoorden.

In dit onderzoek is naar voren gekomen dat vrouwen zich, in het geval van de 'hen'-'hun'-variabele, in hun productie wel meer aan de normen hielden dan mannen, maar dat niet deden in hun perceptie. Om die reden kunnen we zeggen dat vrouwen in hun productie inderdaad '*conform more closely than men to sociolinguistic norms that are overtly prescribed*', maar in hun perceptie niet. Het geval van 'hen' en 'hun' past zodoende slechts gedeeltelijk binnen de Gender Paradox: de productie wel, maar de perceptie niet.

8. Discussie

Zoals bij ieder onderzoek, zijn er ook voor dit onderzoek enkele verbeterpunten aan te wijzen waar rekening mee zou kunnen worden gehouden bij eventueel vervolgonderzoek. Hieronder zal kort op die verbeterpunten worden ingegaan.

8.1 Participanten

Allereerst is het verstandig om in volgend onderzoek gebruik te maken van een groter sample. Helaas was het door de beperkte tijd en middelen voor dit onderzoek onmogelijk om meer dan

zestig participanten te vinden, maar voor een betrouwbaarder resultaat was een groter sample beter geweest. Ook is het raadzaam om rekening te houden met de plaats van herkomst van de participanten, en de verdeling van de vier verschillende testgroepen gelijkmatiger te houden dan dat hier gedaan is: ook deze aanpassingen kunnen leiden tot betrouwbaardere resultaten.

Wellicht is het ook goed om in vervolgonderzoek te kijken naar meerdere leeftijdsgroepen. In dit onderzoek trad er dan wel geen leeftijdseffect op, maar misschien is er wel een effect te vinden tussen bijvoorbeeld leeftijdsgroepen van 40-50 en 60-70 jaar oud.

8.2 De Test

Allereerst is het, wat de test in het algemeen betreft, belangrijk om in vervolgonderzoek meer verschillende soorten fillers te gebruiken dan dat hier gedaan is. Die fillers zouden andere bekende taalproblemen kunnen testen, zoals bijvoorbeeld de keuze tussen 'als' en 'dan', of 'wat' en 'dat'. Op die manier moeten de participanten telkens switchen tussen verschillende taalproblemen en wordt het ze nog lastiger gemaakt om hun normkennis te raadplegen. Op die manier kan moedertaalintuïtie effectiever worden getest.

Een tweede verbeterpunt is de vorm van de test. Zoals al in sectie 4.2 al is opgemerkt, is het bij dit soort onderzoek het best om te werken met spontaan gesproken data, maar dat was gegeven de tijd helaas niet mogelijk. Wat wel mogelijk was geweest, en wat misschien beter had gewerkt dan een schriftelijke test, was een test waarin de targetzinnen mondeling, of via een opname, aan de participant werden aangeboden. Op die manier was er geen wrijving geweest tussen schrijftaal (de manier waarop de participant getest werd) en spreektaal (wat eigenlijk werd getest) en bovendien hadden de proefpersonen op die manier niet terug kunnen lezen. Een dergelijke testwijze zou dit onderzoek betrouwbaarder gemaakt hebben.

Ook is het belangrijk om in vervolgonderzoek een voorbeeldvraag in de instructie op te nemen. Veel participanten bleken bijvoorbeeld onbekend te zijn met likertschalen: wellicht heeft dat de testresultaten beïnvloed. Wat ook een oplossing kan zijn, is om de likertschalen te vervangen door de antwoordmogelijkheden correct/weet ik niet/incorrect, waarbij de participant moet doorhalen wat niet van toepassing is. Waarschijnlijk is de doorsnee participant bekender met een dergelijke bevraging.

Tot slot is het verstandig om de participanten er bij ieder deel aan te herinneren dat hun intuïtie getest wordt, en niet hun normkennis, en dat er dus geen goede en foute antwoorden bestaan. Wellicht is dat van positieve invloed op het uitvalspercentage.

8.3 Procedure

Het enige dat binnen de procedure flink verbeterd kan worden, is de locatie waarop de test werd afgenomen. Zoals in sectie 4.3 al aan bod kwam, is zoveel mogelijk geprobeerd om de test in een rustige omgeving af te nemen, maar door begrensde tijd en middelen lukte dit niet altijd. Het zou kunnen dat dit de resultaten beïnvloed heeft. Beter zou zijn om de tests af te nemen in een gecontroleerde omgeving.

Bibliografie

- Beintema, N. (2009) 'Taal in verandering'. In: *Experiment NL. Wetenschap in Nederland*. Amsterdam, 2009.
- Bennis, H. (z.d.) 'Hun hebbe se eige vergist. Over de (on)veranderbaarheid van taal.' Via: <http://www.organisatievragen.nl/gastauteurs/onveranderbaarheid-taal.html>
- Britain, D. & K. Matsumoto (2001) 'Conservative and innovative behaviour by female speakers in a multilingual Micronesian society.'
- Brouwer, D. (1978) 'Taalgebruik van vrouwen en mannen in de westerse maatschappij.' In: Brouwer et al. *Vrouwentaal en mannenpraat*. Amsterdam, 1978.
- Brouwer, D. (1989) 'Introduction'. In: *Gender Variation in Dutch: a sociolinguistic study of Amsterdam Speech*. Dordrecht, 1989.
- Coates, J. (1986) 'The role of sex differences in linguistic change.' In: *Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language*. Londen, 1986, pp. 135-150.
- Eckert, P. (1989) 'The whole woman: sex and gender differences in variation.' In: *Language Variation and Change*, vol 1, pp. 245-267.
- Labov, W. (1990) 'The intersection of sex and social class in the course of linguistic change.' In: *Language Variation and Change*, Cambridge University Press, Juli 1990, Vol. 2, pp. 205-254.
- Labov, W. (1994) *Principles of linguistic change*, vol 1: Internal factors. Oxford: Blackwell.
- Labov, W. (2001) 'The Gender Paradox' In: *Principles of linguistic change*, vol. 2: Social Factors. pp. 261-293.
- Rooij, J. de (1990) 'Over hun en hen, en hun.' In: *Taal en Tongval*, vol 42, pp. 107-147
- Rooij, J. de (1991) 'Hun en hen in tijd en ruimte.' In: *Onze Taal*, vol 60 (9), pp 4-6.
- Smits, M. (1991) 'Hun staat Hen steeds minder in de weg.' In: *Onze Taal*, vol 60 (9), pp. 6-7
- Stolp, P. (1991) 'Hen als ondervindend voorwerp.' In: *Onze Taal*, vol 60 (9), pp. 8-9